

Maa- ja metsätalous-
ministeriö

Ihmisten saaristo - Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020-2023

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020:13

Ihmisten saaristo
- Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen
kehittämisohjelma vuosille 2020-2023

Maa- ja metsätalousministeriö

ISBN PDF: 978-952-366-385-5

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Maa- ja metsätalousministeriö	Lokakuu 2020	
Tekijät	Saaristoasiain neuvottelukunta, Alue ja kuntatutkimuskeskus Spatia, TK-Eval		
Julkaisun nimi	Ihmisten saaristo - Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020-2023		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020:13		
Diaari/hankenumero	-	Teema	-
ISBN PDF	978-952-366-385-5	ISSN PDF	1797-397X
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-385-5		
Sivumäärä	49	Kieli	Suomi
Asiasanat	saaristot, saaristopolitiikka, saaristoasiain neuvottelukunta, aluekehittäminen		
Tiivistelmä	<p>Saaristoalueiden kehittämistä ohjaa visio hyvän elämän saaristosta. Saaristo-ohjelma esittää toimintaperiaatteet ja temaattiset valinnat vision toteuttamiseksi. Ohjelman toimintaperiaatteet ovat <i>saariston vahvuuksien hyödyntäminen, yhteistyön ja verkostojen rakentaminen, älykäs sopeutuminen ja ympäristövastuun lisääminen</i>.</p> <p>Saaristo-ohjelmassa on viisi sisällöllistä teemaa ja kullekin teemalle on esitetty keskeisimmät tavoitteet. <i>Saariston yhteydet ja liikkuminen</i> -teema käsittelee saariston liikenne- ja tietoliikenneyhteyksiä. <i>Asuminen, lapset ja nuoret</i> -teema käsittelee palveluiden saatavuutta, monipaikkaista elämää, paikkariippumatonta työtä sekä lasten ja nuorten saaristoa. <i>Elinkeinot ja palvelut</i> -teema käsittelee saaristoalueiden elinkeinotoimintaa, niin saariston perinteisiä elinkeinoja kuin uusia moderneja yrittäjyyden muotoja sekä saariston palveluita. <i>Saaristokulttuuri</i> -teema käsittelee saariston ainutlaatuista kulttuurimaisemaa sekä saaristolaista elämäntapaa. <i>Luonto ja ympäristö</i> -teema nostaa esille saaristoluonnon ja vesistöjen suojeleminen on tärkeyden sekä saariston kantokyvyn.</p> <p>Saaristo-ohjelma ei pidä sisällään konkreettisia toimenpiteitä, vaan saaristoasiain neuvottelukunta laatii saaristo-ohjelman tavoitteita tukevat toimenpiteet vuosittaisessa toimintasuunnitelmassaan.</p>		
Kustantaja	Maa- ja metsätalousministeriö		
Julkaisun myynti/ jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Jord- och skogsbruksministeriet	Oktober 2020
Författare	Skärgårdsdelegationen, Kommunal och regional forskning Spatia, TK-Eval	
Publikationens titel	Ihmisten saaristo - Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020-2023 (Människornas skärgård - Nationellt program för utveckling av skärgårds- och vattendragsområdena 2020–2023)	
Publikationsseriens namn och nummer	Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 2020:13	
Register number	-	Subject -
ISBN PDF	978-952-366-385-5	ISSN PDF 1797-397X
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-385-5	
Sidantal	49	Språk Finska
Nyckelord	skärgård, skärgårdspolitiken, skärgårdsdelegationen, regionutveckling	
Referat	<p>Utvecklingen av skärgårdsområdena styrs av visionen om ett gott liv i skärgården. I skärgårdsprogrammet presenteras de principer och teman som stöder visionen. Verksamhetsprinciperna i programmet är <i>skärgårdens styrkor och hur de kan nyttjas, uppbyggande av samarbete och nätverk, smart anpassning samt större ansvar för miljön</i>.</p> <p>Skärgårdsprogrammet har fem teman och för varje tema presenteras de viktigaste målen. Under temat om <i>skärgårdens förbindelser och trafik</i> behandlas trafikförbindelserna och kommunikationsförbindelserna i skärgården. Temat om <i>boende, barn och unga</i> behandlar tillgängligheten till tjänster, den multilokala livsstilen och platsberoende arbete samt barns och ungas vardag i skärgården. Under temat om <i>närings- och tjänster</i> behandlas näringsverksamheten i skärgårdsområdena, både traditionella näringsgrenar och moderna företagsformer, samt tjänsterna i skärgården. Temat om <i>skärgårdskulturen</i> behandlar de unika kulturmiljöerna i skärgården och livsstilen i skärgården. I samband med temat om <i>naturen och miljön</i> betonas vikten av att skydda naturen och vattendragen i skärgården och att sörja för skärgårdens bärkraft.</p> <p>Skärgårdsprogrammet innefattar inga konkreta åtgärder, utan skärgårdsdelegationen gör upp en årlig verksamhetsplan med de åtgärder som stöder målen för skärgårdsprogrammet.</p>	
Förläggare	Jord- och skogsbruksministeriet	
Distribution/ Beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynnti.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Agriculture and Forestry		October 2020
Authors	The Island Committee, Spatia - Centre for Regional Research, TK-Eval		
Title of publication	Ihmisten saaristo - Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020-2023 (The National Archipelago Programme 2020–2023)		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Agriculture and Forestry 2020:13		
Register number	-	Subject	-
ISBN PDF	978-952-366-385-5	ISSN (PDF)	1797-397X
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-385-5		
Pages	49	Language	Finnish
Keywords	archipelago, island policy, Island Committee, regional development		
<p>Abstract</p> <p>The development of the island areas is guided by a vision of the archipelago as a good place to live in. The National Archipelago Programme presents the operating principles and thematic choices required to implement this vision. The operating principles of the programme are the following: <i>utilising the strengths of the island areas, building cooperation and networks, smart shrinking and increasing environmental responsibility.</i></p> <p>The National Archipelago Programme has five content-related themes and the main objectives for each theme are presented in the Programme. The theme <i>Connections and transport in the archipelago</i> deals with the transport and data connections in the island areas. The theme <i>Housing, children and young people</i> discusses the availability of services, living in multiple locations, location-independent work and the archipelago of children and young people. The theme <i>Industries and services</i> deals with industrial and commercial activity in the island areas – both the traditional livelihoods and the new modern forms of entrepreneurship – and the services on the islands. The theme <i>Island culture</i> discusses the unique cultural landscape of the archipelago and the lifestyle of the people living on the islands. The theme <i>Nature and the environment</i> highlights the importance of protecting the nature of the islands and the waterways and the carrying capacity of the archipelago.</p> <p>The National Archipelago Programme does not include concrete measures. Instead, the Island Committee draws up measures to support the objectives of the programme in its annual action plan.</p>			
Publisher	Ministry of Agriculture and Forestry		
Distributed by/ publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

Arvoisa lukija	7
1 Johdanto	9
2 Visio hyvän elämän saaristosta	12
3 Saaristo-ohjelma alueellisen kehittämisen kentässä	15
4 Näkymiä saariston kehityskuvaan	18
4.1 Aika on otollinen saaristojen kehittämiseksi.....	18
4.2 Saaristojen väestö, elinkeinot ja palvelut.....	19
4.3 Saaristolaisten äänen kuuleminen	27
5 ”Ihmisten saaristo”	33
5.1 Toimintaperiaatteet.....	35
5.1.1 Paikkaperustaisuus - saaristojen vahvuuksien hyödyntäminen.....	35
5.1.2 Yhteistyön ja verkostojen rakentaminen	35
5.1.3 Älykäs sopeutuminen.....	36
5.1.4 Ympäristövastuun lisääminen	36
5.2 Saaristo-ohjelman teemat	37
5.2.1 Saariston yhteydet ja liikkuminen	37
5.2.2 Asuminen, lapset ja nuoret	40
5.2.3 Elinkeinot ja palvelut	42
5.2.4 Saaristokulttuuri	45
5.2.5 Luonto ja ympäristö.....	46
5.3 Saaristo-ohjelman teemoja linkittävät tavoitteet.....	48
6 Saaristo-ohjelman toimeenpano, seuranta ja arviointi	49

ARVOISA LUKIJA

Saaristoasiain neuvottelukunnan laatima saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma, Ihmisten saaristo, vuosille 2020-2023 on ilmestynyt! Ohjelma on laadittu yhteistyössä saaristo- ja vesistöalueiden toimijoiden kanssa saaristolaisten ääntä kuunnellen. Suomen saaristoalueet ovat erilaisia järvi- ja merialueilla, mikä tekee suomalaisesta saaristopolitiikasta ainutlaatuista. Merialueille on ominaista saaristoisuus ja järviolueille vesistöjen rikkomat alueet, ja nämä saariston erilaiset luonteenpiirteet ovat huomioitu ohjelman laadinnassa.

Ohjelman kantavana teemana on visio hyvän elämän saaristosta ja ajatus siitä, että elinvoimainen saaristo tuo hyvinvointia koko yhteiskuntaan. Ohjelmassa esitetään tavoitteita viiden teeman osalta, jotka ovat keskeisiä hyvän elämän saariston saavuttamiseksi. Näitä teemoja ovat:

- Yhteydet ja liikkuminen
- Asuminen, erityisteemana lapset ja nuoret
- Elinkeinot ja palvelut
- Saaristokulttuuri
- Luonto ja ympäristö

Lapset ja nuoret ovat nostettu ensimmäistä kertaa esille saaristo-ohjelmassa erityisteemana. Saaristoasian neuvottelukunta toivookin, että myös lapset ja nuoret tulevat huomioiduksi saaristo- ja vesistöalueiden kehittämistoimissa. Lapsena ja nuorena saatu positiivinen saaristosuhde kantaa pitkälle aikuisuuteen.

Monipaikkainen elämäntapa vahvistaa uskoa saariston tulevaisuuteen. Kausiasukkaiden myötä saaristossa ei ole koskaan ollut niin paljon ihmisiä kuin saaristossa on nyt. Ihmisten monipaikkaisuus haastaa kehittämään palveluita ja huomioimaan monipaikkaiset ihmiset myös päätöksenteossa.

Älykkään sopeutumisen ajattelumallin mukaisesti saaristojen elinvoimaisuus ei määräydy ainoastaan elinkeinotoimintaan ja talouteen liittyvistä tekijöistä, vaan myös pehmeämistä arvoista, kuten esimerkiksi viihtyisästä elinympäristöstä, yhteisöllisyydestä ja kulttuurista. Elinvoima-ajattelun laajentaminen älykkään sopeutumisen periaatteiden mukaisesti vie saaristoalueet edelläkävijöiden joukkoon, kun puhutaan kestävästä kehityksestä ja yhteiskunnasta.

Ihmisten saaristo -ohjelma on meidän kaikkien yhteinen, ja saaristoasiain neuvottelukunnan puheenjohtajana toivon, että ohjelmasta on meille kaikille hyötyä. Saaristoasiain neuvottelukunta edistää ja tukee ohjelmassa esitettyjen tavoitteiden toteuttamista. Toimintaa ohjaa visio hyvän elämän saaristosta:

Suomen saaristot ovat elinvoimaisia, saavutettavia ja luonnonläheisiä alueita, jotka tarjoavat monipuolisen ja kulttuurisesti erityisen asuin- ja toimintaympäristön. Elinvoimaiset saaristoalueet tuovat hyvinvointia koko yhteiskuntaan!

Saaristoasiain neuvottelukunta

Sandra Bergqvist (pj)

Raimo Kurki (vpj)	Sirpa Koskinen
Vilhelm Junnila	Petri Huru
Sampsa Kataja	Sari Multala
Ari Torniainen	Helena Särkijärvi
Nina Söderlund	Jere Riikonen
Ilkka Nokelainen	Kai Sorto
Jussi Wihonen	Saara-Sofia Siren
Tuomas Kuoppala	Outi Lankia
Kirsikka Moring	Lars-Johan Andersson
Pirkko Häli	

1 Johdanto

Saaristojen tulevaisuus ei ole ennalta annettu, vaan määräytyy tahdon ja tekojen kautta. Käsillä oleva saaristo-ohjelma antaa saaristo- ja vesistöalueiden kehittämislle suuntaviivoja ja vauhtia. Se nostaa esiin tavoitteita saaristoalueiden kehittämiseksi vuosille 2020–2023. Tämä on järjestyksessään kuudes saaristopoliittinen ohjelma.

Saaristoisuus ja vesistöisyys vaikuttavat Suomen yhdyskuntarakenteeseen tehden siitä pirstaleisen. Saaristot ovat erilaisia ja niillä kaikilla on omat luonteenpiirteensä. Saaristo-ohjelmassa Suomen saaristoalueet onkin jaettu neljään erilaiseen saaristoon: Suomenlahti, Lounais-Suomi, Pohjanmaa ja Järvi-Suomi. Aluejako on huomioitu erityisesti ohjelma-aineiston keruussa.

- **Suomenlahden** saaristo on rakenteeltaan väljempi kuin Lounais-Suomi. Suomenlahden saaristoa luonnehtii kaupunkimainen saaristoalue pääkaupunkiseudun edustalla, suurten selkävesien hallitsema itäinen osa ja rikkonaisempi läntinen osa. Suomenlahden saaristossa sijaitsee useita suosittuja virkistyskohteita kuten Suomenlinnan Unescon maailmanperintökohde ja puolustusvoimilta vapautuneet alueet. Lisäksi alueella satamien lukumäärä on suurempi muihin saaristoihin nähden.
- **Lounais-Suomen** saaristo on rikkonainen ja saaristoista tunnetuin. Se on saaristoalueista väkimmäinen. Saaristosta löytyy tuhansia erikokoisia saaria, joista monella on mahdollista vieraila niin lossilla, lautalla, yhteysaluksella kuin omalla veneellä, mikä tekee siitä oivallisen ja suosituksen matkailukohteen.
- **Pohjanmaan** saaristo on pinnanmuodoiltaan vaihtelevaa ja rantaviiva on hyvin rikkonainen. Saaristo on vaikeakulkuista, eikä kaikkiin satamiin ole helppoa navigoida. Pohjanmaan saaristossa sijaitsee Merenkurkun saaristo, joka on Suomen ainoa luonnonperintökohde Unescon maailmanperintöluettelossa.

- **Järvi-Suomen** laajalle saaristolle on tunnusomaista runsasjärvisyys ja vaihteleva maisema. Maa- ja metsätaloudella on merkittävä asema elinkeinona Järvi-Suomen saaristossa. Järvi-Suomi on suosittua vapaa-ajan asumisaluetta, jossa monien kuntien asukasmäärä kaksinkertaistuu kesäasukkaiden myötä.

Saaristopolitiikan perustana on laki saariston kehityksen edistämisestä (494/1981; jäljempänä saaristolaki). Saaristolain mukaan valtion ja kuntien on pyrittävä turvaamaan saariston kiinteä asutus luomalla väestölle riittävät mahdollisuudet toimeentuloon, liikkumiseen ja peruspalvelujen saantiin sekä suojaamaan saariston maisemakuvaa ja luontoa ympäristöhaitoilta. Saaristolaki velvoittaa valtion ja kuntien viranomaiset ottamaan saariston erityisolosuhteet huomioon elinkeinon, liikenteen ja palvelujen kehittämisessä sekä alueiden käytön suunnittelussa. Lisäksi valtion virastojen ja laitosten on kuultava saaristoasiain neuvottelukuntaa, mikäli ne suunnittelevat työpaikkojen vähentämistä saaristokunnassa tai muun kunnan saaristo-osassa. Saaristolaki ei koske Ahvenanmaata.

Saaristopolitiikan lähtökohtana on taloudellisesti, ympäristöllisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä aluekehittäminen. Tavoitteena on tasata saaristoisuudesta aiheutuvia kehityseroja ja kustannuksia ohjaamalla valtion tukea saaristoille kunnille. Saaristopolitiikassa vahvistetaan saaristojen elinvoimaisuutta niiden ominaispiirteiden perusteella. Laajempaa saaristopolitiikan tavoitteena on lisätä saaristojen näkyvyyttä sekä nostaa esille niiden yhteiskunnallista painoarvoa.

Saaristopolitiikan toimenpiteiden kohdentamiseksi saaristolaisissa on määritelty saaristokunnan käsite. Lain mukaan ”Valtioneuvosto määrää saaristokunniksi ne kunnat, joissa saaristo-olot ovat olennaisena esteenä kunnan kehitykselle. Valtioneuvosto voi erityisestä syystä päättää, että saaristokuntaa koskevia säännöksiä sovelletaan myös muun kunnan saaristo-osaan.” Vuonna 2020 saaristokuntia on kahdeksan, joista viisi sijaitsee rannikolla ja kolme Saimaan järviolueella. Saaristo-osakuntia on 40, joista puolet sijaitsee rannikolla ja puolet Sisä-Suomessa. Vaikka saaristopolitiikan ytimessä ovat saaristokunnat ja –osakunnat, koskevat saaristo-ohjelmassa esitetyt tavoitteet kaikkia Manner-Suomen saaristoisia ja vesistöisiä alueita.

Saaristo-ohjelmat on perinteisesti laadittu yhteistyössä eri viranomaistahojen ja järjestöjen kanssa sekä saaristolaisia kuunnellen. Tämän ohjelman laadinnassa on erityisesti painotettu ”saariston ääntä” saariston vahvuuksia ja kehittämistarpeita määritettäessä. Ohjelman valmistelun aikana on kuultu yli 2 100 saariston asukkaan ja saaristoasioista kiinnostuneiden henkilöiden ajatuksia sähköisessä kyselyssä, haastatteluissa ja työpajoissa.

Tämä ohjelma perustuu ohjelmaprosessiin, jonka saaristoasiain neuvottelukunta käynnisti syyskuussa 2019. Työn toteuttajiksi valittiin tutkimusryhmä, jonka muodostivat Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia (Itä-Suomen yliopisto) ja asiantuntijayritys TK-Eval. Työtä koordinoi ja suuntasi saaristoasiain neuvottelukunnan nimeämä seitsemän henkilön ohjausryhmä.

Ohjelmatyön johtoajatuksena oli pyrkimys edistää saaristopolitiikan strategisuutta eli saaristojen kehittämisoitteiden uudelle tasolle nousevaa suunnitelmallisuutta, ymmärrystä, selkeyttä ja innostusta. Lisämääräinä oli kolme vuonna 2018 toteutetussa saaristopolitiikan arvioinnissa esitettyä havaintoa. Ensinnäkin saaristojen kehittämistarpeisiin nähden saaristopolitiikan omat voimavarat ovat vähäisiä, joten vaikuttavuutta on haettava yhteistyössä alueellisen kehittämispoliittikan kaikkien toteutusmuotojen ja -tahojen kanssa. Toiseksi ohjelman olisi kyettävä hahmottamaan tulevaisuutta ja ennakoimaan esiin nousevia saariston muutosvoimia. Kolmanneksi saaristojen omaleimaisten piirteiden ja yleisen yhteiskuntakehityksen muovaama saaristojen kehityskuva on monimuotoinen. Saaristojen erilaisuus ja kehitystrendit asettavat reunaehdot myös niiden tulevalle kehitykselle.

Näitä kolmea havaintoa koskevia tietotarpeita lähestyttiin ohjelmatyössä kolmevaiheisen tiedonhankinnan avulla. Lämpileikkaavana ominaisuutena tiedonhankinnassa oli saaristoalueiden alueellisten ja paikallisten piirteiden huomioiminen. Ensimmäisessä vaiheessa toteutettiin Saariston ääni -työnimeä kantanut kysely, jolla kartoitettiin saaristossa asuvien ja saaristoja tuntevien käsityksiä saaristoista asumis- ja elinympäristöinä. Toisena tiedonhankinnan muotona suoritettiin saaristojen kehityskuvaa koskeva paikkatietoaineistoihin perustuva tilastollinen tarkastelu. Kolmannessa vaiheessa toteutettiin haastatteluista ja viidestä työpajasta koostunut asiantuntijapaneeli, jossa muodostettiin näkemys saaristojen kehittämismahdollisuuksista toteutuspolkuineen.

Ohjelmatyön tulos on käsillä oleva Ihmisten saaristo, valtakunnallinen saaristo- ja vesistö-alueiden kehittämishjelma, jossa

- tunnistetaan saaristojen nykytila ja saaristojen kehittymiseen vaikuttavat muutosvoimat,
- jäsenetään valtakunnallisen saaristo-ohjelman rooli alueellisen kehittämispoliittikan kentässä,
- muodostetaan saaristojen kehittämisen tavoitetila ja
- määritellään kehittämisteemat ja toimintaperiaatteet, joilla tavoitetilaan päästään.

Ohjelmatekstissä puhutaan saaristoalueista, joka käsittää myös vesistö- ja rannikkoalueet.

2 Visio hyvän elämän saaristosta

Suomen saaristot ovat elinvoimaisia, saavutettavia ja luonnonläheisiä alueita, jotka tarjoavat monipuolisen ja kulttuurisesti erityisen asuin- ja toimintaympäristön. Elinvoimaiset saaristoalueet tuovat hyvinvointia koko yhteiskuntaan!

Saaristoalueiden kehittämistä ohjaa visio hyvän elämän saaristosta. Saaristosta, joka tarjoaa siellä asuville, työtä tekeville ja vapaa-aikaa viettäville elementit hyvään ja laadukkaaseen elämään. Jotta hyvä elämä saaristossa on mahdollista, saaristojen tulee olla elinvoimaisia ja eläviä ja siellä on oltava houkuttelevia asuin- ja vapaa-ajanviettopaikkoja kaikille saaristoista kiinnostuneille; niin lapsiperheille, kuin jo työelämän jättäneille. Elinvoimaisuudella ei tarkoiteta ainoastaan taloudellista kasvua, vaan myös asukkaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia ja alueiden kykyä sopeutua älykkäästi ympärillä tapahtuviin muutoksiin.

Saaristojen tulee olla saavutettavia, mikä toimivien liikenneyhteyksien lisäksi tarkoittaa myös toimivia tietoliikenne- ja puhelinyhteyksiä. Saaristossa liikutaan veneillä, yhteysaluksilla, losseilla, lautoilla ja myös autoilla. Liikkuminen näillä tulee olla sujuvaa ja käyttäjien tarpeita vastaavaa, toimivaa joukkoliikennettä unohtamatta. Tulevaisuuden liikkumismuotojen tulee olla kestäviä ja ilmastonmuutokseen reagoivia. Toimivat tietoliikenneyhteydet tasoittavat alueiden välisiä eroja ja digitalisaation kautta palveluiden saatavuus ja saavutettavuus paranevat. Verkon kautta asioiminen ja ostosten tekeminen eivät ole paikkaan sidonnaista.

Paikkariippumattoman työnteon ja monipaikkaisen elämän mahdollistajana luotettavat tietoliikenneyhteydet ovat avainasemassa. Nopeat ja toimivat tietoliikenneyhteydet mahdollistavat ja monipuolistavat saariston perinteisiä elinkeinoja, kuten kalastusta ja alkutuotantoa, sekä uudistavat elinkeinorakennetta luomalla edellytyksiä modernille ja verkottuneelle työlle ja yritystoiminnalle.

Ainutlaatuinen luonto on läsnä sekä meren että järvien saaristossa. Luonto sekä kulttuuri tekevät saaristosta erityisen paikan, joka tarjoaa hyvinvointia koko yhteiskuntaan. Hyvinvoiva ja puhdas vesistö on perusta saariston kehittämiseksi. Hyvän elämän saaristo on mahdollista saavuttaa luontoarvoja kunnioittaen, kestävästä kehityksen periaatteet huomioiden.

Toimintaperiaatteet vision saavuttamiseksi

Saaristo-ohjelma esittää toimintaperiaatteet ja temaattiset valinnat vision toteuttamiseksi. Saaristo-ohjelman toteutusta ohjaa neljä läpileikkaavaa toimintaperiaatetta.

- 1. Paikkaperustaisuus ja saariston vahvuuksien hyödyntäminen.** Saariston luonto, väljyys, turvallisuus, yhteisöllisyys, kulttuuri ja omaleimaisuus ovat asioita, jotka erityisesti tässä ajanhetkessä puhuttelevat monia. Saariston ainutlaatuisuus tulee ymmärtää osana koko yhteiskunnan hyvinvointia. On tärkeä tiedostaa, että saaristot ovat erilaisia ja tarvitaan räätälöityjä ratkaisuja saariston kehittämiseksi.
- 2. Yhteistyön ja verkostojen rakentaminen.** Saaristokehittäminen on kokonaisvaltaista ja koskee useita hallinnonaloja, organisaatioita ja politiikkalohkoja. Saaristo- ja vesistöalueilla toimivat monet eri viranomaiset, kuten puolustusvoimat, rajavartiolaitos, poliisi, alueelliset pelastuslaitokset, liikenne-, ympäristö- ja kalatalousviranomaiset, Metsähallitus ja Museovirasto. Viranomaisten lisäksi on myös monia alueellisia ja paikallisia järjestöjä sekä yhdistyksiä, jotka toimivat saaristoalueilla. Saariston kehittäminen vaatii yhteispeliä ja yhteistyötä, verkostoja ja kumppanuuksia kaikkien eri toimijoiden välillä kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.
- 3. Älykäs sopeutuminen.** Älykäs sopeutuminen -lähestymistapa laajentaa tapaa tarkastella alueiden elinvoimaisuutta. Se haastaa perinteiset kasvun mittarit, jotka perustuvat taloudellisiin näkökulmiin. Älykäs sopeutuminen ottaa huomioon ihmisten kokemuksen hyvästä elämästä, johon kuuluvat mm. osallisuus ja turvallisuus, sosiaaliset verkostot ja kestävä kehityksen eri ulottuvuudet. Elinvoima-ajattelun laajentaminen älykkään sopeutumisen periaatteiden mukaisesti vie saaristoalueet edelläkävijöiden joukkoon, kun puhutaan kestävästä kasvusta ja yhteiskunnasta.
- 4. Ympäristövastuun lisääminen.** Kestävät ja paikalliset ratkaisut kuormittavat ilmastoa ja ympäristöä vähemmän. Paikallinen energiatuotanto, digitaalisuuden hyödyntäminen ja saaristossa tunnistettu jakamistalouteen liittyvä potentiaali ovat hyviä esimerkkejä toimenpiteistä, jotka vievät saaristoja kestäväan ja ympäristötietoisempaan suuntaan. Saariston kaikkien kehittämistoimien tulee olla ympäristövastuullisia.

Toiminnan kärkiteemat

Sisällöllisesti saaristo-ohjelma jakaantuu viiteen kärkiteemaan.

- 1. Yhteydet ja liikkuminen:** Saavutettavuus luo edellytykset elinvoimaisuudelle ja hyvän elämän eri saaristoalueille.
- 2. Asuminen, erityisteemana lapset ja nuoret:** Saaristosta houkutteleva elin- ja toimintaympäristö kaiken ikäisille.
- 3. Elinkeinot ja palvelut:** Monipuolinen elinkeinorakenne mahdollistaa toimeentulon saaristossa. Digitalisaatio laajentaa saariston palvelutarjontaa.
- 4. Saaristokulttuuri:** Saaristo tuottaa hyvinvointia koko yhteiskunnalle.
- 5. Luonto ja ympäristö:** Saariston luonnon ja ympäristön arvo tunnustetaan. Hyvinvoiva luonto ja vesistöt ovat edellytys elinvoimaiselle saaristolle.

3 Saaristo-ohjelma alueellisen kehittämisen kentässä

Saaristopolitiikan asema on vakiintunut ja vahvistunut osaksi alueellisen kehittämisen kokonaisuutta, jonka muodostavat kaupunki-, maaseutu- ja saaristopolitiikkalohkot. Saaristopolitiikan toteutuksella on tärkeä merkitys saaristoasioiden esille nostamisessa ja strategisessa vaikuttamisessa. Saaristopolitiikan käytössä olevat hanketoiminnan resurssit ovat kuitenkin rajalliset. Hanketoiminnan edistäminen edellyttääkin saaristopolitiikalta laaja-alaista kytkeytymistä alueita ja eri politiikkalohkoja koskeviin kehittämissuunnitelmiin ja yhteistyötä niitä toteuttavien tahojen kanssa. Erityisen tärkeää on kiinnittyminen ohjelmalliseen EU-rahoitteiseen kehittämistoimintaan ja maaseudun kehittämisen toimenpiteisiin ja resursseihin. Saaristo-ohjelman kehittämistavoitteet lomittuvat esimerkiksi monien sektorikohtaisten strategioiden tavoitteisiin, joten saaristo-ohjelman ohjauskyky on kaksisuuntainen: Yhtäältä sektorisuunnitelmien edistäminen toteuttaa myös saaristo-ohjelman tavoitteita. Toisaalta saaristo-ohjelma vie omalta osaltaan viestikapulaa eteenpäin monilla tärkeillä yhteiskuntakehityksen osa-alueilla.

Kuva 1. Saaristo-ohjelman kytkeytyminen alueellisen kehittämisen kenttään

Koska saaristopolitiikan resurssit ovat rajalliset, on tärkeää, että rakennerahastojen, maaseuturahaston, meri- ja kalatalousrahaston sekä paikallisten Leader-toimintaryhmien tavoitteet ovat linjassa saaristopolitiikan tavoitteiden kanssa. Lisäksi on tärkeää, että ohjelmakielessä saaristot mainitaan kohdealueina erikseen samalla tavalla kuin maaseudut ja kaupungit. Varsinkin Leader-toimintaryhmien ja maaseuturahaston välityksellä toteutettava kehittämistoiminta on merkittävää saaristoalueille ja saariston asukkaille.

Saaristopolitiikalla on sijansa myös saaristokuntien ja saaristo-osakuntien elinvoimapolitiikassa. Siinä keskeisiä toimintamuotoja ovat saaristojen yhdistystoiminnan tukeminen ja kuuleminen sekä hanketoimijoiden aktivointi. Järjestöt ovat merkittäviä alue- ja paikallistason kehittämishankkeiden toteuttajia ja ovat siten avaintoimijoita saaristo-ohjelman

toimeenpanossa. Tämä vahvistaa aluekehittämisessä yleistyvää suuntausta, jossa lisätään kansalaisyhteiskunnan roolia, vähennetään viranomaisvetoisuutta, ja rohkaistaan toimijoita yllättäviin ja vakiintuneita yhteistyökuvioita ylittäviin hankekokonaisuuksiin. On siis tärkeää, että saaristokunnat ja -osakunnat ottavat ohjelman omakseen ja käyttävät ohjelmaa perusteluna kehittämishankkeissaan sekä ottavat siitä argumentteja saaristoalueidensa kehittämiseen.

4 Näkymiä saariston kehityskuvaan

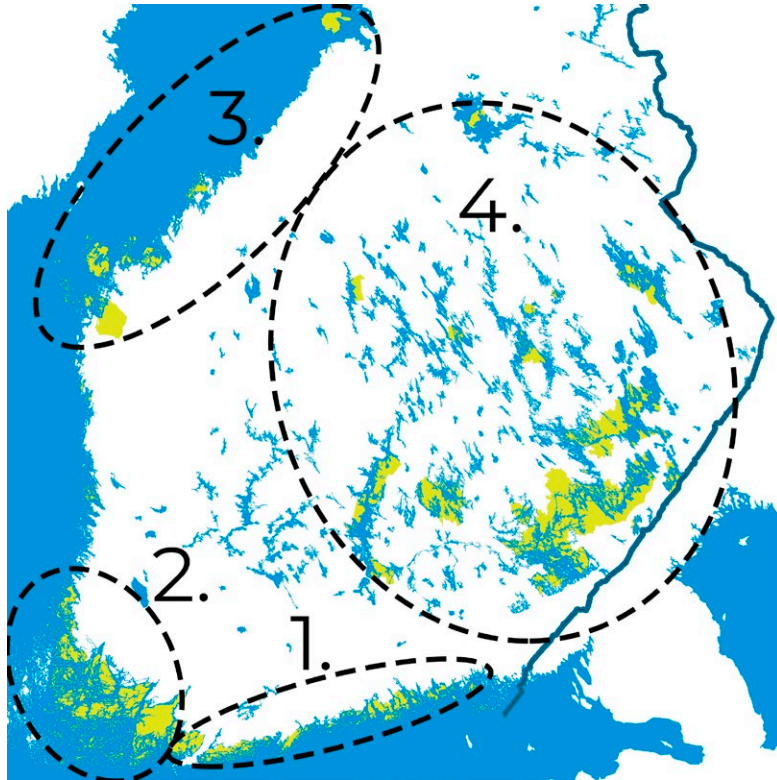
4.1 Aika on otollinen saaristojen kehittämiseksi

Saaristojen tulevaisuuteen voidaan suhtautua luottavaisesti, vaikka moni asia on muuttunut viime vuosikymmenien aikana. Uskoa saariston elinvoimaisuuteen antavat muutokset työelämässä, elämäntyyliessä ja arvoissa. Esimerkiksi pendelöinnin lisääntyminen ja työmatkojen keskipituuden kasvaminen osoittavat, että työmarkkinoiden erikoistuminen lisää osaavan työvoiman kysyntää kasvukeskusten ydinalueiden ulkopuolella. Myös paik-kariippumattoman työn ja monipaikkaisuuden tunnistaminen ja lisääntyminen antavat uskoa saaristoalueiden myönteiselle kehityskululle. Digitalisaatio työntää saaristoja kasvu-uralle, koska etätöiden mahdollisuudet sekä palvelujen saatavuus ja saavutettavuus paranevat. Lisäksi digitaalisuuteen ja teknologiseen kehitykseen liittyvä työn murros tarjoaa uudenlaisia toimeentulon mahdollisuuksia, kun ns. alustatalouden myötä itsensä työllistäminen ja mikroyrittäjyys lisääntyvät. Sen seurauksena yhä useammat saavat toimeentulonsa useista lähteistä ja voivat sovittaa työn ja yksityiselämän joustavasti toisiinsa. Uutena ilmiönä voidaan mainita myös citymaalaiset, jotka kokevat kotinsa olevan niin maalla, kuin kaupungissa.

Ilmastonmuutos, ympäristöriskit ja resurssien riittävyyteen liittyvät haasteet lisäävät epävarmuutta ja muuttavat ihmisten arvoja ja käyttäytymistä saaristoja suosivaan suuntaan. Asumisen monimuotoistuminen sekä arjen turvallisuuden, osallisuuden ja yhteisöllisyyden korostuminen asumisvalinnoissa lisäävät saaristoasumista ja vastaavat erityisesti merkityksellisyyttä etsivien nuorten ja asumisympäristön laatua arvostavien ikääntyneiden asumistarpeisiin. Lisääntyvä ympäristötietoisuus ja vastuullinen kuluttaminen parantavat saaristojen alkutuotannon ja palveluelinkeinojen kilpailukykyä esimerkiksi lähiruokaan ja kulttuuri- ja luontomatkailuun kohdistuvan kysynnän lisääntyessä.

4.2 Saaristojen väestö, elinkeinot ja palvelut

Itämeri ja runsaat sisävedet tekevät Suomesta maailman vesistöisimmän maan. Lisäksi rannat ovat rikkonaisia ja vesistöt sokkeloisia ja saarten täplittämiä. Rantaviivaa on yhteensä 336 000 kilometriä ja yli aarin kokoisia saaria on 179 000. Kymmenesosa Manner-Suomen pinta-alasta on vesistöjen peitossa, ja vesistöisyys koskettaa jossain määrin kaikkia Suomen kuntia. Vaikka ohjelman tavoitteet koskettavat laajasti saaristo- ja vesistöalueita, saariston nykytilaa tarkastellaan ohjelmassa rajatumminkin. Rajauksessa on hyödynnetty saaristokuntien ja -osakuntien määrittelyä. Niiden sijainti ja jako neljään saaristoalueeseen esitetään kuvassa 2.¹

Kuva 2. Saaristokuntien ja -osakuntien saaristo-osat ryhmiteltynä neljään saaristoalueeseen. Saaristoalueet ovat Suomenlahti (1), Lounais-Suomi (2), Pohjanmaa (3) ja Järvi-Suomi (4).

¹ Saaristoalueiden välisten erojen tunnistamiseksi saaristokunnat ja saaristo-osakuntien saaristo-osat on jaettu maantieteensä ja sijaintinsa perusteella neljään laajempaan saaristoalueeseen. Aluejakoa on hyödynnetty tiedonkeruussa tilastoaineiston, saariston ääni -kyselyn ja aluetyöpajojen osalta. Suomenlahden saaristoalue kattaa Uudenmaan ja Kymenlaakson saaristot ja rannikon, Lounais-Suomen saaristoalue Varsinais-Suomen ja Satakunnan saaristot ja rannikon, Pohjanmaan saaristoalue Pohjanmaan maakunnan ja Pohjois-Pohjanmaan saaristot ja rannikon sekä Järvi-Suomen saaristoalue sisämaan järvialueiden saaristot.

Vapaa-ajan asutus elävöittää saaristoa

Vuonna 2018 saaristokunnissa ja saaristo-osakuntien saaristo-osissa asui noin 69 000 asukasta (taulukko 1). Vuodesta 2000 saaristoväestö on vähentynyt kymmenyksen eli yli 7 000 henkilöllä. Lähemmässä tarkastelussa voidaan kuitenkin huomata, että saaristojen väestökehitys on monimuotoista. Väestö ei ole vähentynyt kaikilla alueilla, vaan saaristoista viidennes on lisännyt väestöään kuluvalle vuosituhannelle. Valtaosa saaristoväestön vähenemisestä on tapahtunut Järvi-Suomessa. Aluekehityksen valtavirran mukaisesti erityisesti etäisyydet ja yhteydet keskuksiin näyttäisivät vaikuttaneen väkiluvun kehitykseen. Kaupunkien läheisyydessä saaristoväestö on lisääntynyt ja muualla vähentynyt.

Taulukko 1. Saaristoväestö saaristoalueittain eriteltyinä.

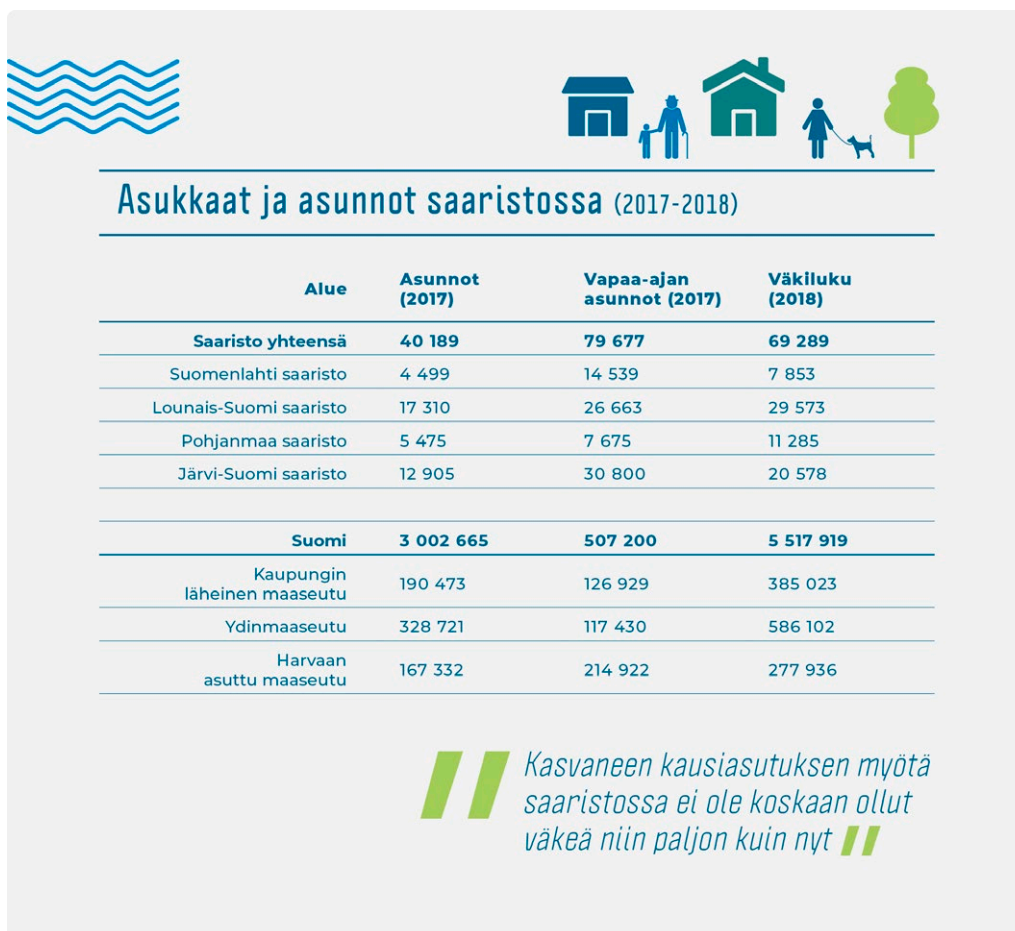

Saaristoväestö

Alue	Saaristokuntien lkm	Saaristo-osakuntien lkm	Saariston asukasluku 2018	Saariston asukasluvun muutos 2000–2018
Suomenlahti saaristo	0	10	7853	-605
Lounais-Suomi saaristo	3	6	29573	-1092
Pohjanmaa saaristo	2	4	11 285	6
Järvi-Suomi saaristo	3	20	20 578	-6 073
Saaristo yhteensä	8	40	69 289	-7764

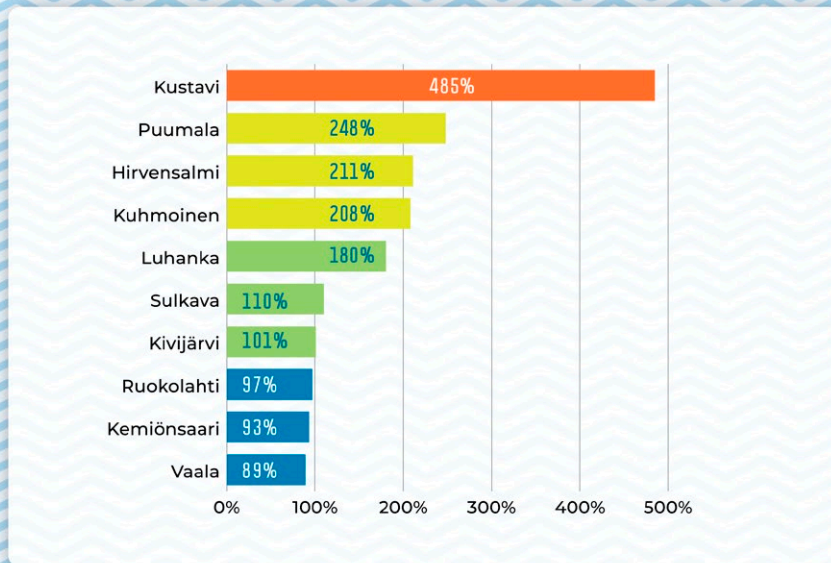
Ikärakenteeltaan saaristot vertautuvat maaseutuun eli väestö on keskimääräistä iäkkäämpää kuin koko maassa. Kolmannes (30 %) saariston asukkaista lukeutuu ikääntyneisiin (yli 64 vuotiaisiin) ja kuudesosa (17 %) lapsiin ja nuoriin (alle 18 vuotiaisiin). Koko maan väestönkehitystä seuraten ikääntyneiden osuus saaristoväestöstä kasvaa, mutta saaristoalueittain tarkasteltuna eri tahtiin. Järvi-Suomi ja Pohjanmaa edustavat tässä suhteessa ääripäitä: Pohjanmaalla lapsia ja nuoria on saman verran kuin ikääntyneitä eli kumpikin on noin neljännes väestöstä. Sen sijaan Järvi-Suomessa ikääntyneitä on lähes kolme kertaa enemmän kuin lapsia ja nuoria.

Taulukko 2. Asukkaat ja asunnot saaristossa.

Noin kuudennes Suomen vapaa-ajan asunnoista, eli lähes 80 000, sijaitsee saaristokuntien tai -osakuntien alueilla. Vaikka saariston vakituisen väestön määrä on vähentynyt, saaristossa aikaansa viettävien ihmisten kokonaismäärä on kasvanut kausiasutuksen alati lisääntyessä. Kasvaneen kausiasutuksen myötä saaristossa ei ole koskaan ollut väkeä niin paljon kuin siellä on nyt. Kausiasutus lisääkin monien saaristokuntien ja -osakuntien elinvoimaa merkittävästi. Useassa pienessä saaristoisessa kunnassa kausiasutusta on enemmän kuin vakituista asutusta (kts. kuva 3). Kustavissa väkiluku jopa viisinkertaistuu kausiasutuksen seurauksena. Saaristoalueittain tarkasteltuna kausiasutus on erityisen tärkeää Järvi-Suomessa. Saaristokuntien ja -osakuntien noin 172 000 kausiasukkaasta puolella (86 000) on vapaa-ajan asunto Järvi-Suomessa.

Kausiasukkaiden määrä suhteessa vakituisiin asukkaisiin vuonna 2018

Kuva 3. Väkilukuun suhteutettuna eniten ulkopaikkakuntalaisia kausiasukkaita omaavat saaristokunnat ja -osakunnat.

Matkailu saaristojen kasvualana

Väestön väheneminen, elinkeinorakenteen muutos ja työn digitalisoituminen näkyvät myös saariston työpaikkakehityksessä. Työpaikat ovat vähentyneet saaristoalueilla yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Vuosina 2000–2017 saaristosta katosi kaikki toimialat huomioiden yhteensä 1 100 työpaikkaa, eniten Järvi-Suomesta. Elinkeinorakenteen muutos näkyy erityisesti saariston perinteisten elinkeinojen eli maa-, metsä- ja kalatalouden kehityksessä. Alkutuotannon työpaikoista on vuosina 2007–2017 hävinnyt lähes joka kahdeksas, Järvi-Suomessa joka viides. Saaristoalueiden merkittävimmät toimialat ovat teollisuus sekä terveys- ja sosiaalipalvelut. Näiden lisäksi korostuvat julkinen hallinto ja maanpuolustus Suomenlahdella sekä maa-, metsä- ja kalatalous Pohjanmaalla ja Järvi-Suomessa.

Saaristoalueiden kasvua on matkailu (majoitus- ja ravitsemistoiminta), jonka työpaikkojen määrä on kasvanut vuosina 2007–2017 puolella. Matkailualan 270 uudesta työpaikasta puolet on syntynyt Lounais-Suomessa. Matkailutoimialan kasvusta huolimatta sen osuus kaikista saaristoalueiden työpaikoista on kuitenkin vielä varsin vähäinen, noin 5 prosenttia. On kuitenkin huomattava, että toimialan kausiluonteisuuden vuoksi kaikki matkailu- ja ravitsemistoiminnan työpaikat eivät näy työpaikkatilastoissa, jotka kuvaavat tilannetta tarkasteluvuoden lopussa. Kesäisin saariston matkailu- ja ravintolayrityksissä kärsitään sesonkiaikaan ennemminkin työntekijöiden puutteesta. Viitteitä matkailualan kasvusta antavat yhteysalusten matkustajamäärät, jotka ovat kasvaneet yli 30 000 matkustajalla (17 %) vuosina 2009–2017. Matkustajamäärät ovat suurimmat suosituilla matkailureiteillä, kuten Pieni ja Suuri rengastie, Utö ja Kotka-Pyhtää.

Elinkeinorakenteen ja työmarkkinoiden muutos näkyy myös työmatkoissa. Yhä suurempi osuus saaristolaisista käy töissä asuinkuntansa ulkopuolella. Eniten pendelöivät Pohjanmaan saaristolaiset, joista joka toinen käy töissä asuinkuntansa ulkopuolella. Järvi-Suomen saaristolaisista vain joka kolmas työskentelee asuinkuntansa ulkopuolella. Kaikilla saaristoalueilla valtaosa työpaikoista (n. 70 %) sijaitsee enintään 20 kilometrin etäisyydellä.

Taulukko 3. Toimialojen osuus saariston työpaikoista.

Toimialan osuus saariston työpaikoista, % (2017)

Alue	Maa- metsä- ja kalatalous	Teollisuus	Rakenta- minen	Vähittäis- kauppa *	Majoitus-ja ravitsemis- toiminta	Julkinen hallinto ja maanpuo- lustus **	Terveys- ja sosiaali- palvelut
Saaristo yhteensä	9,5	16,5	8,8	4,9	4,6	7,3	16,8
Suomenlahti saaristo	7,5	3,9	12,1	2,5	7,1	32,4	8,3
Lounais-Suomi saaristo	6,5	17,6	9,9	6,3	4,7	4,0	19,2
Pohjanmaa saaristo	11,9	20,1	8,7	4,3	2,4	3,1	18,4
Järvi-Suomi saaristo	14,0	18,6	5,7	4,1	4,5	3,6	16,0
Suomi	2,4	12,6	6,8	6,0	3,7	4,7	16,6
Kaupungin läheinen maaseutu	11,5	17,0	12,1	4,7	3,2	3,1	17,9
Ydinmaaseutu	12,6	22,2	7,9	5,5	3,2	3,5	16,7
Harvaan asuttu maaseutu	18,1	12,8	7,1	5,4	4,8	5,5	16,8

* pl. moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien kauppa
** pakollinen sosiaalivakuutus

Palveluiden saavutettavuus vaihtelee

Palvelujen, kuten koulujen ja päivittäistavarakauppojen, saavutettavuus vaihtelee saaristo-alueiden välillä suuresti. Saaristoalueilla toimi vuonna 2018 yhteensä 53 ala-astetta, 19 yläastetta ja 5 lukiota. Puolet saaristokouluista sijaitsee Lounais-Suomessa. Samoin saaristo-alueiden 82 kaupasta lähes puolet sijaitsee Lounais-Suomessa. Tiheimmän palveluverkon ja lyhyempien etäisyyksien vuoksi palvelujen saavutettavuus on parasta Pohjanmaalla ja Lounais-Suomessa. Sen sijaan Järvi-Suomessa etäisyydet ovat pidempiä ja palveluverkko harvempi, minkä vuoksi palvelujen saavutettavuus on huomattavasti heikompaa. Luonnon ja virkistysalueiden saavutettavuus on kaikilla saaristoalueilla huippuluokkaa. Käytännössä jokainen saaristolainen asuu korkeintaan kilometrin päässä virkistysalueesta.

Taulukko 4. Virkistysalueet saaristossa.

Virkistysalueet saaristossa (2018)

Alue	Lähi- virkis- tykseen soveltuvat alueet	Laajat virkisty- seen sovel- tavat alueet	Väestön etäisyys lähivirkistys- alueelta, %			Väestön etäisyys laajalta virkistys- alueelta, %	
			Max. 300 m	Max. 500 m	Max. 1000 m	Max. 1000 m	Max. 2000 m
Saaristo yhteensä	888 723	847 302	97	100	100	99	100
Suomenlahti saaristo	80 859	73 182	96	99	100	98	100
Lounais-Suomi saaristo	179 714	161 112	98	100	100	99	100
Pohjanmaa saaristo	104 971	101 241	96	99	100	97	100
Järvi-Suomi saaristo	523 178	511 768	97	100	100	98	100

Digitaaliset palvelut vaativat toimivia tietoliikenne- ja puhelin-yhteyksiä. Tietoliikennetyksien saatavuus voi perustua joko kiinteään valokuituverkkoon tai mobiiliverkkoon. Kaikista saaristoalueiden asukkaista noin joka toisella on valokuituyhteys saatavilla, mutta saatavuus vaihtelee kunnittain. Osassa kunnista lähes kaikilla vakituksilla asukkailla on valokuituyhteys saatavilla, mutta osassa kunnista valokuitua ei ole rakennettu lainkaan.

Saariston luonto on rikas ja monipuolinen. Useita saaristo- ja vesistöalueita voidaankin pitää kulttuuriympäristöjen ja perinnebiotooppien aarreaittana. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden ja rakennettujen kulttuuriympäristöjen joukossa on useita saaristo-alueita.

Taulukko 5. Kulttuuriympäristöt saaristossa.

Kulttuuriympäristöt saaristossa (2017)

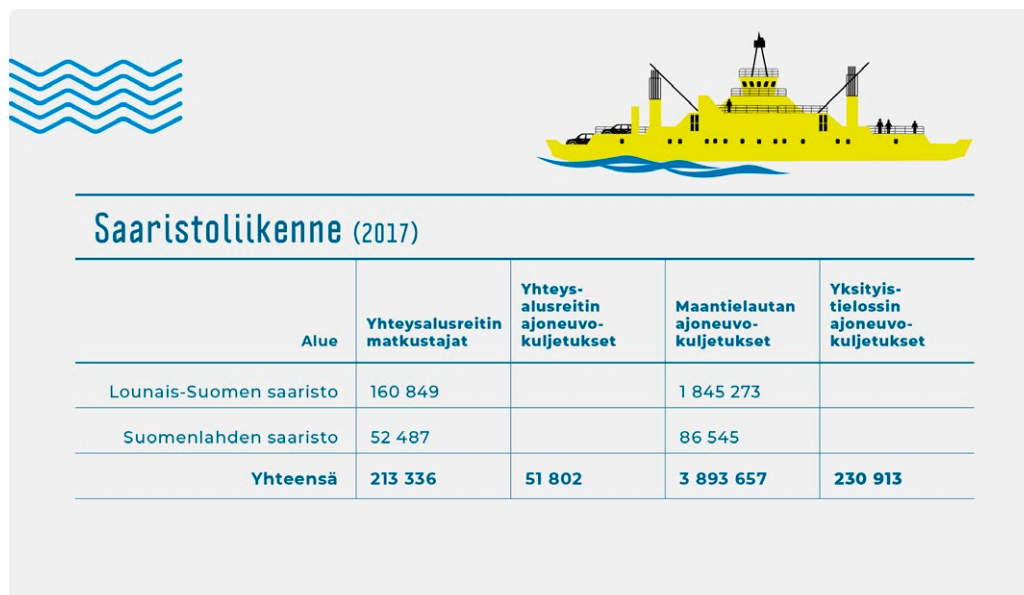
Alue	Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt		Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet
	Kohteiden pinta-ala, ha	Rakennusten määrä	Kohteiden pinta-ala, ha
Saaristo yhteensä	45 144	9 622	96 434
Suomenlahti saaristo	7 472	3 257	8 907
Lounais-Suomi saaristo	3 920	2 160	27 576
Pohjanmaa saaristo	26 752	3 186	50 999
Järvi-Suomi saaristo	7 000	1 019	8 953

Monimuotoinen saaristoliikenne

Saaristoliikennettä hoidetaan maantielautoilla ja –losseilla, yhteysaluksilla sekä yksityistielosseilla. Saariston yhteysalusliikenne on ollut maksutonta vuodesta 2009 alkaen. Yhteysalusliikenteen 16 reittiä kattavat lähes kaikki Saaristomeren ja Suomenlahden vakituisesti asutut saaret, joihin ei ole tieyhteyttä. Yhteysalusten kuljettamien matkustajien ja ajoneuvojen määrä on kasvanut noin viidenneksellä vuosina 2009–2017. Erityisesti matkailijoiden suosimat reitit ovat kasvattaneet matkustajamääriään.

Yleisillä teillä on 40 lauttapaikkaa, joista suurin osa sijaitsee Lounais-Suomessa ja Järvi-Suomessa. Yksityisteiden 21 lossista 14 liikennöi Järvi-Suomessa ja viisi Lounais-Suomessa. Maantielauttojen kuljettamien ajoneuvojen määrässä on suuria eroja. Suurinta kysyntä on lautoilla, joilla on runsaasti sekä työmatka- ja asiointiliikennettä että matkailuun ja vapaa-ajanasutukseen liittyvää liikennettä.

Taulukko 6. Saaristoliikenne.

4.3 Saaristolaisten äänen kuuleminen

Saaristossa asuville ja siellä vapaa-aikaa viettäville kohdistettiin ohjelmaa valmisteltaessa kysely. Kaksikielistä kyselyä välitettiin eri toimijoiden avustuksella kohderyhmille avoimena internet-linkkinä tammikuussa 2020. Kysely koettiin kiinnostavaksi, ja siihen saatiin runsaasti vastauksia (2001 kpl). Suurin osa vastaajista oli työelämässä tai eläkkeellä olevia saaristossa vakituisesti tai vapaa-ajallaan asuvia. Saariston ääni –kyselyn tulokset kuvaavat saaristolaisten käsityksiä saariston vahvuuksista, kipukohdista ja kehittämistarpeista, ja tätä tietoa hyödynnettiin ohjelman valmistelussa monin tavoin.

Saaristolaiset näkevät saariston päävahvuutena asuinympäristön viihtyisyyden ja turvallisuuden. Muina tärkeinä vahvuuksina pidetään luontoarvoja, asumisen ympäristöstävällisyyttä ja yhteisöllisyyttä. Nämä asuinympäristön vahvuudet kietoutuvat myös toisiinsa, eli yhteisöllisyys lisää turvallisuutta ja luontoarvot lisäävät viihtyisyyttä. Saaristossa asuminen parhaana puolena korostuu luonto: vesistöt ja niiden läheisyys, metsät, puhdas ilma ja muut luontoon liittyvät asiat. Myös saariston rauhaa eli sen hiljaisuutta, kiireettömyyttä ja vaikkapa pimeyttä arvostetaan paljon. Muita saaristossa asumisen parhaita puolia ovat yhteisöllisyys sekä luontoon liittyvät harrastusmahdollisuudet, kuten veneily, kalastus, marjastus, sienestys ja luonnossa samoilu.

Saariston ääni –kyselyn tulokset antavat kokonaisuudessaan myönteisen kuvan saaristolaisten tyytyväisyydestä infrastruktuuriin ja saavutettavuuteen. Suurimmalle osalle tie- ja tietoliikenneyhteydet sekä sähkönjakeluvarmuus ovat riittävällä tasolla. Noin viidesosa saaristolaisista kokee kuitenkin näissä asioissa olevan paljonkin kehittämisen varaa. Heidän mielestään tiet pitäisi saada kuntoon ja siten samalla turvallisiksi. Tietoliikenneyhteyksien toivotaan paranevan, jotta erityisesti palveluiden käyttö ja työnteko onnistuisivat asianmukaisella tavalla.

Saaristolaisten mielestä vesi-, jätevesi- ja yhdyskuntajätehuolto toimii pääosin hyvin ja myös vesiliikenneyhteydet ovat toimivia. Näihinkin infrastruktuurin osa-alueisiin liittyy jossakin määrin kehittämistarpeita. Tyytyväisyydessä infrastruktuuriin ja saavutettavuuteen on nähtävissä lisäksi joitakin merkittäviäkin alueellisia ja asukaskohtaisia eroavuuksia. Vesi-, jätevesi- ja yhdyskuntajätehuollon toimivuudessa vaikuttaa olevan parannettavaa erityisesti Pohjanmaan ja Suomenlahden saariston vapaa-ajan asukkaiden näkökulmasta. Järvi-Suomen alueella lautta- ja lossiyhteyksiin ollaan tyytyväisempiä erityisesti Pohjanmaan saaristolaisiin verrattuna. Valtakunnallisesti katsottuna saariston vapaa-ajan asukkaat ovat vakituisia asukkaita tyytyväisempiä etenkin maantieliikenneyhteyksiin.

Saaristossa asumiseen ja toimimiseen liittyy myös haasteellisiksi koettuja asioita. Isoimmat kehittämistarpeet kohdistuvat palveluiden saatavuuteen: siihen, että julkisia ja yksityisiä palveluita joudutaan hakemaan yhä kauempaa. Haastavassa asemassa ovat erityisesti ne, joilla ei ole oman auton käyttömahdollisuutta. Saariston vakituisen ja vapaa-ajan asumisen kaikkein huonoimpana puolena pidetäänkin eniten pitkiä etäisyyksiä palveluihin ja töihin. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että terveydenhoidon saamiseen tai työ- ja koulumatkoihin kuluu paljon aikaa ja ne aiheuttavat huomattavia matkakustannuksia. Joskus liikkumista vaikeuttavat myös lautta- tai yhteysalusliikenteen sujumattomuus ja haavoittuvuus keli-rikkoineen. Liikkumiseen kytköksissä olevat haasteet vaikuttavat siten kokonaisuudessaan oleellisesti saaristossa asumiseen ja toimimiseen vaikuttaen mm. turvallisuuteen ja lapsiperheiden arjen sujuvuuteen. Yleispiirteitä voidaan nähdä se, että vapaa-ajan asukkaat ovat vakituisia asukkaita tyytyväisempiä julkisiin palveluihin. Alueellisesti havainnoituna julkisten palveluiden saatavuuden parantamisessa on eniten kehitettävää Suomenlahdella.

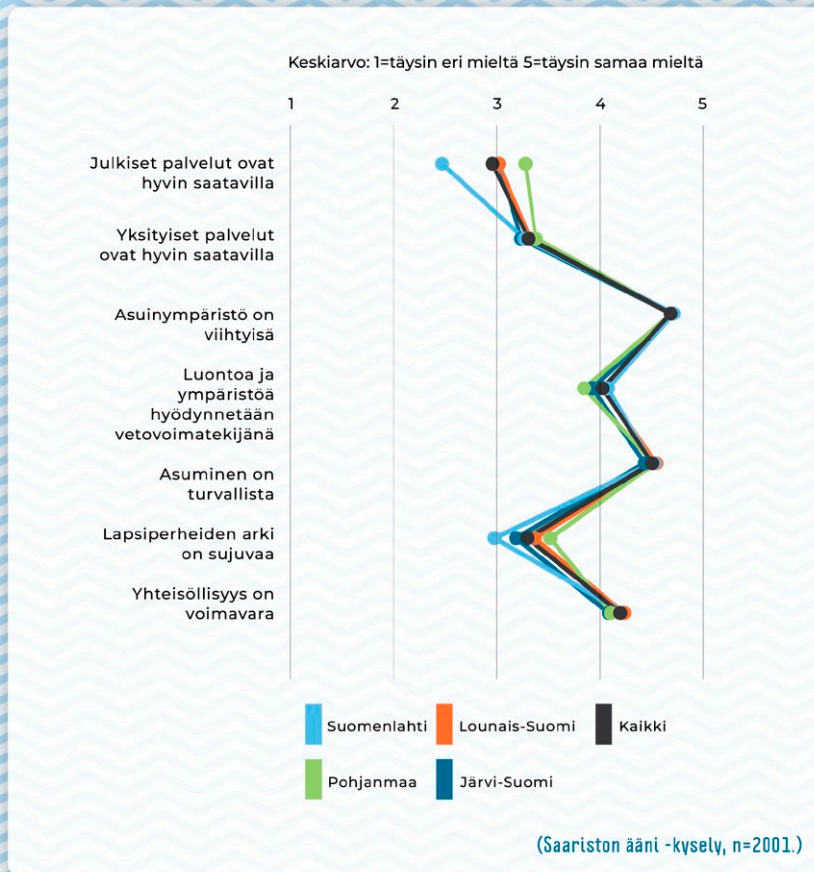
Osalle saaristolaisista rakentamiseen liittyvä byrokratia aiheuttaa jossain määrin esteitä. Asiassa on nähtävissä merkittäviä alueellisia eroja; rakentaminen koetaan sujuvimaksi Pohjanmaan saaristossa ja hankalimmaksi Suomenlahdella. Rakentamisen helppoudessa nousee esille myös merkittäviä eroja saariston asukkaiden ja mökkiläisten välillä. Pohjanmaan saaristossa vakituiset asukkaat ovat mökkiläisiä selvästi tyytyväisempiä rakentamisen helppouteen rakennuslupineen ja kaavoituksineen. Suomenlahdella puolestaan vakituisen asukkaiden ja mökkiläisten suhtautuminen rakentamisen helppouteen on juuri päinvastainen.

Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntia koskevista väittämistä 1/2

Kuva 4. Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntia koskevista väittämistä 1/2. (Saariston ääni -kysely, n=2001.)

Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntia koskevista väittämistä 2/2

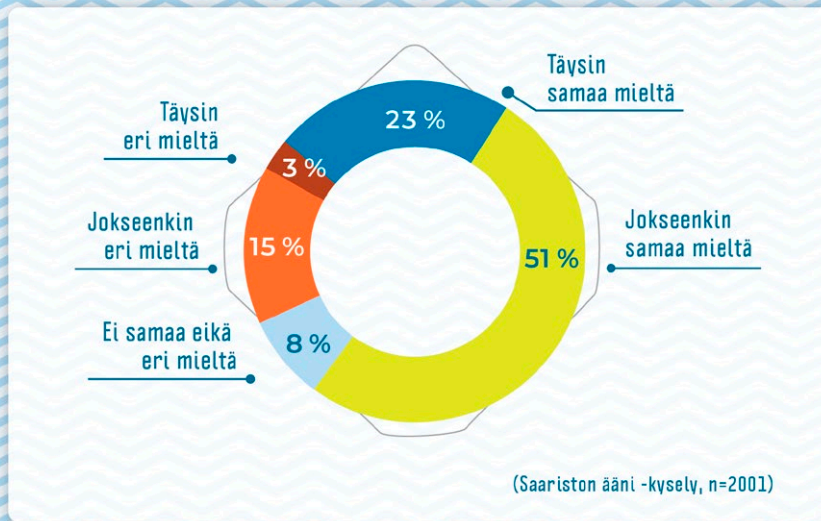
Kuva 5. Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntia koskevista väittämistä 2/2. (Saariston ääni -kysely, n=2001.)

Saariston äänessä kerättiin myös näkemyksiä siitä, mihin saariston kehittämisessä tulisi keskittyä jatkossa eri osa-alueilla. Julkisten palveluiden ja yhteyksien osalta keskeisimmäksi kehittämistarpeeksi osoittautui edellä mainittu julkisten palveluiden turvaaminen. Saaristolasten mielestä palveluiden perustason turvaamiseksi tarvitaan toimenpiteitä erityisesti kunnilta. Lisäksi tärkeänä näkökulmana pidetään julkisten palveluiden saatavuuden kehittämistä vapaa-ajan asukkaille ja palvelutuotannon digitaalisia ratkaisuja. Tärkeiksi koettuja kehittämistarpeita liittyy myös yhteysalus-, lautta- ja lossiyhteyksien sekä tietoliikenneyhteyksien parantamiseen. Hyvät yhteydet nähdään tärkeiksi yhdenvertaisuuden ja elinvoiman turvaamiseksi saaristossa.

Saariston ääni tuo esille tärkeimpiä kehittämiskohteita myös työn ja elinkeinon osalta. Tällä osa-alueella saaristolaisten mielestä on tärkeää edellytysten luominen yrityksille ja elinkeinoille sekä paikasta riippumattoman työnteon edistäminen. Asumisessa kehittämistarpeet kohdistuvat selkeästi vakituisen asutuksen turvaamiseen sekä uusien vakinaisten asukkaiden houkutteluun. Viimeksi mainitun osalta oleellisena keinona nähdään erilaiset uudet asumisratkaisut yhdistettynä hyviin etätyöntekomahdollisuuksiin. Ympäristön ja kestävä kehityksen osa-alueella tärkeimpiä kehittämiskohteita ovat vesiensuojelu sekä rakennusperinnön ja kulttuurimaiseman kunnostus ja hoito. Puhdas ja ainutlaatuinen saariston luonto kulttuurimaisemineen nähdään tärkeäksi teemaksi vaalia myös saaristo-ohjelmalla.

Saariston ääni kertoo selvästi sen, että saaristoalueet tarjoavat asumiseen ja vapaa-aan-viettoon paljon myönteisiä piirteitä. Saaristoa pidetään viihtyisänä ja turvallisena asuinympäristönä, jossa nautitaan erityisesti luonnonläheisyydestä, vesistöistä, rauhasta sekä luontoon liittyvistä askareista ja harrastuksista. Näiden saariston vahvuuksiksi koettujen ominaisuuksien merkitys saariston asukkaille ja siellä vieraileville tulee todennäköisesti vielä kasvamaan seuraavien vuosien aikana nykykehityksen valossa. Kokonaisuudessaan voidaan sanoa, että saaristo tarjoaa selvästi suurimmalle osalle saaristolaisista hyvät edellytykset sujuvaan arjen elämiseen (ks. kuva 6).

Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntien edellytyksistä sujuvan arjen elämiseen

Kuva 6. Saaristolaisten näkemykset saaristopaikkakuntien edellytyksistä sujuvan arjen elämiseen. (Saariston ääni -kysely, n=2001.)

5 ”Ihmisten saaristo”

Saaristoalueiden tulevaisuuden kehittämistyössä korostuu alla olevan kuvan 7, mukaiset teemat sekä toimintaperiaatteet. Kehittämistyön keihäänkärjiksi on nostettu kustakin teemasta keskeisimmät sisällöt. Teemat ja keihäänkärjet ovat nousseet esille ohjelmatyön aikana.

Seuraavaksi on avattu tarkemmin kehittämistyön toimintaperiaatteet sekä teemat. Teemojen osalta on esitelty keskeisimmät tavoitteet. Tavoitteiden saavuttaminen vaatii niin poliittista vaikuttamista, aktiivista saaristonäkökulman esille nostamista kuin konkreettisia tekoja. Saaristoasiain neuvottelukunta suunnittelee oman toimintansa siten, että toiminta ja toimenpiteet tukevat ohjelmassa esitettyjen tavoitteiden toteutumista. Tavoitteisiin pääseminen vaatii panostusta niin julkisen, yksityisen kuin kolmannen sektorin toimijoilta. Näihin kuuluvat mm. keskushallinto, eri kansallisen tason viranomaiset, aluehallinto, kunnat, sekä yritykset, järjestöt, yhdistykset ja yksittäiset toimijat.

Kuva 7. Saaristo- ja vesistöalueiden kehittämisen kokonaisuus vuosina 2020-2023.

5.1 Toimintaperiaatteet

Saaristo-ohjelman toimintaperiaatteet ovat läpileikkaavia toimintaa kuvaavia periaatteita, jotka otetaan huomioon ohjelman jalkautustyössä.

5.1.1 Paikkaperustaisuus - saaristojen vahvuuksien hyödyntäminen

Paikkaperustaisuus on yksi saaristo-ohjelman läpileikkaavista toiminnallisista painopisteistä ja siten keskeinen keino saaristojen kehittämisessä. Paikkaperustainen kehittäminen nojaa paikallisten voimavarojen tunnistamiseen ja hyödyntämiseen huomioiden paikalliset tarpeet ja erilaisten toimintaympäristöjen muutokset ja haasteet. Saaristo voidaan siten määritellä paikallisten mahdollisuuksien kautta monimuotoisena tilana, jonka kehittämiseen osallistuvat paikalliset toimijat ja asukkaat. Lähtökohtana on ajatus, että alueen toimijat, yritykset ja asukkaat tuntevat parhaiten paikalliset olosuhteet.

Paikkaperustaisessa kehittämisessä hallinto- ja palvelujärjestelmät mukautetaan joustavasti paikallisiin olosuhteisiin. Paikkaperustaisessa kehittämisessä pyritään vahvistamaan sujuvan arjen rakenteita ja parantamaan elämänlaatua, ylipäänsä parantamaan paikallistalouksien kykyä toimia itsenäisemmin osana laajempia kehittämisen ja osaamisen verkostoja.

Keskeisiä asioita paikkaperustaisessa kehittämisessä ovat kehittämis- ja tukitoimenpiteiden kohdistaminen tarkasti, suoraan ja nopeasti paikallisen tason tarpeisiin sekä omaehtoinen yhteistoiminnallinen kehittäminen.

5.1.2 Yhteistyön ja verkostojen rakentaminen

Kumppanuudella tarkoitetaan toimijoiden, organisaatioiden ja henkilöiden yhteistyötä ja uudenlaista yhteistyön asetelmaa. Se voi liittyä yksityisen ja julkisen sektorin väliseen yhteistyöhön, paikalliseen oma-aloitteisuuteen, kuntien ja alueiden väliseen yhteistyöhön ja EU:n kumppanuusperiaatteen soveltamiseen. Kumppanuus-käsitettä pidetään hyvän yhteistyön metaforana. Kumppanuuden rinnalla on käytetty käsitettä kehittämisverkosto, jossa korostuu monitoimijainen kehittäminen.

Saaristojen tuloksellinen kehittäminen perustuu kumppanuuteen, yhteistyöhön ja verkostoihin. Erityisesti yhteistyön merkitys korostuu innovatiivisissa uusissa avauksissa, joiden avulla mm. osallistetaan saariston pysyviä ja vapaa-ajanasukkaita, lisätään saaristoalueiden keskinäistä kanssakäymistä ja kehittämistoimia, tehdään saaristojen brändityötä sekä vahvistetaan saarten matkailumarkkinointia.

Saaristokehittäminen on kokonaisvaltaista ja koskee useita hallinnonaloja, organisaatioita ja politiikkalohkoja. Tämän kokonaisuuden hallinta edellyttää poikkisektoraalisuutta ja esimerkiksi hankerahoituksen ulottamista ELY-keskusalueiden ja maakuntarajojen ylitse. Kumppanuudet eri suuntiin edistävät toimien vaikuttavuutta ja sitouttavat eri hallinnonaloja ja tahoja kehittämistoimenpiteisiin.

5.1.3 Älykäs sopeutuminen

Saaristot edustavat suomalaisten alueiden koko kirjoa. Siksi myös saaristoalueiden tulevaisuudennäkymät ovat moninaisia eikä niiden kehittäminen voi pohjautua pelkästään jatkuvaan kasvuun nojaavien tavoitteiden varaan. Saaristojakin koskevaa väestön vähenemistä pidetään ongelmana, joka pitäisi ratkaista ensisijaisesti talouden kasvun ja kehityksen keinoin sekä houkuttelemalla alueelle uusia asukkaita. Toisaalta kuntakentässä tilanteeseen pyritään sopeutumaan vähentämällä julkisia palveluja ja infrastruktuuria vähenevän väestön tarpeisiin.

Kasvuajattelun tueksi tarvitaan älyä ja tietoperustaa, joka ottaa huomioon myös aluerakenteen muutoksen ja ilmastonmuutoksesta aiheutuvat muospaineet. Tämä edellyttää sopeutumiskykyistä, luovaa ja joustavaa ajattelutapaa siitä, miten elinvoimaisuus vahvistuu ja turvataan esimerkiksi vakituisen asutuksen vähentyessä, väestön ikääntyessä tai kalakantojen heikentyessä. Älykäs sopeutuminen on sitä, että myös väestöltään vähenevillä ja ikääntyvillä saaristoalueilla opitaan hallitsemaan muutosta ja etsimään uusia mahdollisuuksia.

Saaristojen elinvoimaisuus ei määräydy ainoastaan elinkeinotoimintaan ja talouteen liittyvistä tekijöistä vaan myös pehmeämmistä tekijöistä kuten esimerkiksi elinympäristöstä, yhteisöllisyydestä ja kulttuurista. Saaristojen elinvoimaisuus edellyttää, että ne tarjoavat niin elinkeinonharjoittajille kuin siellä asuville ja vieraileville ihmisille hyvän elinympäristön. Tässä yhtälössä elinvoima muodostuu taloudellisen, ympäristöllisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman tasapainoisesta hyödyntämisestä.

5.1.4 Ympäristövastuun lisääminen

Ympäristövastuullisuus tarkoittaa sitä, että saaristojen kehittämistoimet huomioivat vesistöjen tilan ja kulttuuriympäristön sekä niiden käytön kestävyys. Ympäristövastuullisella toimintatavalla on kaksi ulottuvuutta. Ensiksi se edellyttää huomion kohdistamista ja tietoa siitä, mitä politiikkatoimiin ja kehittämishankkeisiin liittyvät valinnat merkitsevät saaristoluonnolle ja -kulttuurille. Toiseksi se edellyttää saaristoluontoon ja -kulttuuriin myönteisesti vaikuttavien toimenpiteiden asettamista etusijalle saaristoa koskevassa päätöksenteossa.

Ympäristövastuullisuus etenee käytännön esimerkkien kautta ja saaristot voivat näyttää mallia muille. Saariston asukkailla on kokemukseen pohjautuva empaattinen suhde luonnon- ja kulttuuriympäristöön, ja kyky huomata niihin kohdistuvat vaikutukset. Siksi saaristokulttuuri ja siihen kuuluva luontosuhde luovat edellytyksiä osallistumiseen ja omatoimisuuteen perustuvaan ympäristövastuullisuuteen. Se lisää asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa ja aikaansaada muutoksia omassa elinympäristössään.

Saaristoissa ympäristövastuullisuus on sisällytettävä yritysten toimintamalliin. Ympäristövastuulliseksi tullaan tiedon, kokemusten ja oman toiminnan kautta. Tähän tarkoitukseen saaristot tarjoavat oivallisen kohteen ja puitteet kokonaisvaltaiselle oppimiselle. Yritystoiminnassa luontomatkailu on keskeisessä asemassa ympäristövastuullisuuden edistämisen ja myös saaristojen herkän luonnon suojelun kannalta. Luontomatkailun kuten muunkin matkailun tulee saaristoissa tapahtua kestävän käytön periaatteiden mukaisesti ja luontoa kunnioittaen.

5.2 Saaristo-ohjelman teemat

Saaristo-ohjelman aineiston pohjalta on määritelty keskeisimmät teemat hyvän elämän saariston kehittämiseksi ja saavuttamiseksi.

5.2.1 Saariston yhteydet ja liikkuminen

Saavutettavuus on alueiden elinvoimaisuuden välttämätön perusedellytys, joskaan se ei yksistään takaa alueen kehitystä. Saariston näkökulmasta saavutettavuuteen liittyy kaksi tärkeää ulottuvuutta, sisäinen ja ulkoinen saavutettavuus. Vakituisten väestön näkökulmasta keskeisessä roolissa on alueen sisäinen saavutettavuus eli palvelujen ja työpaikkojen saavutettavuus. Matkailuelinkeinon kannalta on tärkeää ulkoinen saavutettavuus eli se, että saaristoalueet ovat helposti saavutettavissa muualta Suomesta ja maailmalta katsottuna. Hyvä saavutettavuus ja toimivat yhteydet ovat tärkeitä myös turvallisuuden ja huoltovarmuuden kannalta.

Palvelujen ja työpaikkojen saavutettavuus voi olla vetovoima- ja pitovoimatekijä, joka mahdollistaa saaristossa asumisen ja mahdollisesti houkuttelee uusia asukkaita. Sen sijaan palvelujen heikko saavutettavuus ja epävarmuus palvelujen saatavuudesta tulevaisuudessa ovat tekijöitä, jotka hankaloittavat asumista saaristossa. Palvelujen ja työpaikkojen saavutettavuus riippuu sekä niiden sijainnista että liikennejärjestelmästä. Palveluverkon supistusten myötä palvelujen saavutettavuus riippuu korostuneesti liikennejärjestelmän toimivuudesta. Vesistöjen ylitykset ja kierrot ovat saariston erityispiirre, joka vaatii liikennejärjestelmältä erityistoimenpiteitä.

Saariston saavutettavuudessa saaristoliikenteen eli yhteysalusten, maantielautojen ja yksityistielossien toimivuus on ratkaisevan tärkeää. Yhteysalukset ja maantielautat ovat kokonaan valtion rahoittamia. Yksityistielossien kustannuksista valtio maksaa 80 %. Loppuosan rahoituksesta vastaavat tiekunnat. Kunnat voivat halutessaan avustaa tiekuntia lossikustannuksissa.

Vaikka yhteysalusliikenteen matkustajamäärät ovat kasvaneet, joillakin yhteysalusliikenteen reiteillä käyttöaste on alhainen. Yhteysalusten liikennesuoritteita tuleekin optimoida kysyntää vastaavaksi liikenteen päästöjen vähentämiseksi. Niin yhteysalusliikenteen kuin maantielauttaliikenteen kalusto on pääosin vanhaa. Kaluston uusiminen sekä maasähkön ja muiden vaihtoehtoisten käyttövoimien hyödyntäminen vähentäisi päästöjä, mutta on pienille palveluntarjoajille usein haastavaa palvelusopimusten puitteissa. Täyssähkö- ja hybridialuksiin siirtymiseksi mahdollisimman nopeasti yhteysalus- ja maantielauttaliikenteen sopimuskausien on oltava riittävän pitkiä ja sopimusten on tuettava kustannustehokkaan operoinnin lisäksi päästöjen vähentämistä.

Matkailuelinkeinon kannalta on erittäin tärkeää, että saaristo on saavutettavissa muualta Suomesta ja maailmalta käsin helposti ja mukavasti, sillä matka itsessään on jo osa elämystä. Liikenneinfrastruktuurin toimivuuden ohella liikennepalvelujen saatavuus sekä matkaketjun toimivuus eri kulkumuotojen välillä ovat matkailun kohdalla keskeisessä roolissa (MaaS)². Saaristomatkailemisen vetovoimaa lisää se, että myös autottomat ja veneettömät asiakkaat saavuttavat saariston mahdollisimman pienellä vaivalla. Tässä joukkoliikenteellä, muilla liikennepalveluilla ja liikennevälineiden vuokraamismahdollisuuksilla on ratkaiseva rooli. Saaristomatkailemukseen kuuluu erottamattomasti veneily, joten matkailukohteiden ja palvelujen on oltava helposti saavutettavia myös vesitse. Veneilyinfrastruktuurilla, satamaverkolla ja palveluverkolla tai niiden puutteella onkin merkittävä rooli arvioitaessa eri saaristoalueiden houkuttelevuutta veneily- ja matkailukohteina.

Saavutettavuutta on myös saavutettavuus tietoliikenneyhteyksien avulla. Digitaalisten palvelujen saavutettavuuden ja paikkariippumattoman työnteon edellytyksenä ovat toimivat tietoliikenneyhteydet ja kuljetuspalvelut. Tämän lisäksi digitaaliset yhteydet mahdollistavat lähes rajattomasti erilaisten palveluiden käyttämisen. Tietoliikenneyhteyksien merkitys on kasvanut ja korostunut koronavirukseen liittyvien rajoitusten myötä, kun miljoona suomalaista siirtyi nopeasti etätöihin ja koulut etäopetukseen. Samalla digitaalisten asiointipalvelujen tarve kasvoi merkittävästi. Paikkariippumaton työ on osoittautunut suosituksi ja voidaankin olettaa, että yhä useampi työskentelee etänä myös rajoitusten purkamisen jälkeen. Paikallisesti paikkariippumattomalla työllä voi olla suuri merkitys, mikä

2 Liikenne palveluna (Mobility as a Service, MaaS): liikenteen kokonaisvaltaisen palvelun on tarkoitus tarjota kattavia liikkumispalveluita ilman oman auton omistamisen ja käyttämisen pakkoa.

saaristoalueilla tulisi ottaa huomioon kehittämällä esimerkiksi kaupungeissa yleistyneitä yhteistyöskentelytiloja. Konseptissa yhdistetään henkilökohtaiset työtehtävät ja verkostoitumiseen tarkoitettu yhteisöllinen työtila.

Myös digitaaliset asiointipalvelut näyttävät tulleen jäädäkseen. Ilman nopeita ja toimintavarmoja tietoliikenneyhteyksiä toimintaedellytykset saaristossa ovat heikot. Tietoliikenneyhteyksien tarjonta voidaan käytännössä toteuttaa joko kiinteänä valokuituyhteytenä tai mobiiliyhteytenä riippuen siitä, mikä on kullekin alueelle tarkoituksenmukaisinta. Siinä-Suomessa ja rannikolla kiinteä yhteys on realistinen vaihtoehto, mutta meren ja järvien saaristossa mobiiliyhteys on monin paikoin käytännöllisin ratkaisu. Jotta mobiiliyhteydet vastaavat työnteon ja palvelujen tarpeita, on huolehdittava siitä, että netin kapasiteetti riittää ruuhkaisinakin aikoina lomakausina, jolloin netin käyttö on saaristossa runsaan vapaa-ajan asutuksen ja matkailun myötä suurimmillaan.

Saariston yhteydet ja liikkuminen: Keskeisimmät tavoitteet

- Turvataan saaristoalueiden saavutettavuus.
 - Kehitetään edelleen saaristoliikennettä palvelemaan kaikkien saaristolaisten tarpeita: niin saariston vakituisia kuin vapaa-ajan asukkaita, yrittäjiä ja matkailijoita.
 - Varmistetaan yhteysalusliikenteen maksuttomuus, toimivuus ja matkustajaystävällisyys (esteettömyys).
 - Varmistetaan, että maantielauttojen vuorotiheys mahdollistaa saariston vakituisen asumisen, pendelöinnin ja yrittäjyyden kehittämisen ympäri vuoden.
 - Parannetaan saariston saavutettavuutta autottomien ja veneettömien käyttäjäryhmien osalta.
 - Parannetaan saariston tietoliikenne- ja puhelinyhteyksien toimivuutta.
- Kehitetään saaristoliikennettä ympäristövaatimukset, turvallisuus ja eri käyttäjäryhmien tarpeet huomioiden.
- Saatetaan yksityistielossien takana asuvat samaan asemaan muun saariston asutuksen kanssa.
- Kehitetään veneilyinfrastruktuuria koko rannikolla mm. laajentamalla tarkoituksenmukaista satama- ja palveluverkkoa.
- Edistetään saariston liikenteen turvallisuutta: teiden kunnon parantaminen, kevyen liikenteen väylien rakentaminen sekä huomion kiinnittäminen liikennenopeuksiin. Huomioidaan hälytysajoneuvojen liikkumisen edellytykset saaristossa.

5.2.2 Asuminen, lapset ja nuoret

Asuminen

Saaristossa elämisen kannalta on tärkeää, että arjen pyörittäminen on sujuvaa alueen erityisolosuhteet huomioiden. On selvää, että kaikkialle saaristoon ei voida ulottaa samoja palveluja kuin kunta- ja kaupunkikeskuksiin. Tietyt peruspalvelut tulisi kuitenkin voida turvata, jotta saaristoasuminen on houkutteleva vaihtoehto ihmisten tehdessä asuinratkaisujaan.

Monipaikkaisen elämäntavan ja siihen liittyvän paikasta riippumattoman työn edistäminen koetaan saaristoalueiden elinvoimaisuuden vahvistamisen kannalta tärkeäksi. Paikkariippumaton työ mahdollistaa työskentelyn, asumisen ja toiminnan useammalla paikkakunnalla. Se voi esimerkiksi parantaa mahdollisuuksia asua saaristossa tai muuttaa mökkipaikkakunnalle. Paikkariippumaton työ voi myös mahdollistaa uralla etenemisen kotipaikkaa vaihtamatta. Paikasta riippumattoman työn kannalta tietoliikenneyhteydet ovat monin paikoin vielä kattavuudeltaan ja kapasiteetiltaan riittämättömät, eikä asumisen ja työnteon joustava yhdistäminen ole ollut sen vuoksi kattavasti mahdollista. Valtion, kuntien ja yksityisen sektorin onkin yhteistyössä luotava edellytykset paikasta riippumattomalle työlle. Valtionhallinto on jo omassa strategiatyössään nostanut paikkariippumattoman työnteon tärkeäksi tulevaisuuden työn tekemisen tapojen kehityssuunnaksi. Se edellyttää ennen kaikkea tietotekniikan infrastruktuurin määrätietoista kehittämistä etätyön ja monipaikkaisen työn vaatimalle tasolle.

Paikkariippumattomassa työssä työn suorittamisen sijainnilla ei ole merkitystä, eikä tehtävän luonne muutenkaan sido työtä tiettyyn työpisteeseen. Monipaikkaisella työllä puolestaan tarkoitetaan tapaa organisoida työtä niin, että työntekijällä on useampi kuin yksi työpiste, jossa hän voi suorittaa työtään. Tehtävän luonne sitoo työn työpisteeseen esimerkiksi työvälineiden, asiakkaiden tai turvallisuusmääräysten perusteella. Myös etätyö on tapa työn organisointiin. Etätyössä työ, jota voitaisiin tehdä työnantajan tiloissa, tehdään varsinaisen työpaikan ulkopuolella, esimerkiksi kotona tai kesämökillä, ja siinä hyödynnetään tietoliikenneyhteyksiä. Etätyötä voidaan tehdä säännöllisesti tai vain satunnaisesti.

Paikasta riippumattomaan toimintaan yhdistyy myös laajempi tarve rakenteellisiin uudistuksiin. Yksi keskeinen kysymys on, miten lasten koulunkäynti järjestetään lapsiperheissä, joissa vanhemmat tekevät paikkariippumatonta työtä. Onko opiskelu ainakin jossain määrin hoidettavissa etäyhteyksillä, kuten koronapandemian yhteydessä on ollut pakko, vai tulisiko asiaa lähestyä jollakin muulla tavoin? Asia vaatii lisäselvityksiä, joissa myös ammatillisen koulutuksen saavutettavuuteen tulee kiinnittää huomiota. Etäyhteyksiä hyödynnetäessä ja kehitettäessä on kuitenkin huomioitava, että koulu on yhteisönä tärkeä erityisesti nuoremmille lapsille.

Mökkikunnan ulkopuolella vakituisesti asuvien mökkiläisten mahdollisuudet osallistua kunnan asioiden hoitoon, saada kunnallisia peruspalveluja ja kuntien taloudelliset mahdollisuudet tuottaa näitä palveluja ovat rajalliset. Koska perustuslain mukaan jaettu kuntalaisuus ei ole mahdollista, ulkopaikkakuntalaisten asemaa on mahdollista tarkastella kuitenkin vain monipaikkaisuuden, vapaaehtoisuuden ja osallisuuden näkökulmista. Monipaikkaisuus pitäisi tämän vuoksi tunnistaa erityisesti päätettäessä kuntalain mukaisista osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksista. Monipaikkaisuuden kehittämisessä huomion tulisi kiinnittää osallisuuden vahvistamiseen esimerkiksi digitalisaation ja e-kuntalaisuuden keinoin. Saaristoasumisen kehittämiseksi tulee käynnistää vakituista ja vapaa-ajan asumista lisääviä ennakkoluulottomia kokeiluja. Ne voivat kohdistua esimerkiksi siihen, millä tavalla lisätään tyhjien ja vajaakäyttöisten kiinteistöjen käyttöä, miten edistetään ekologista asumista, millaisia ovat vuokra-asumisen uudet mallit ja miten lisätään asukkaiden omavaraisuutta ja yhteisöllisyyttä. Lisäksi maankäyttö- ja rakennuslakia tulee tarkastella siten, että se antaa paikallistasolla mahdollisuuden päättää rakennusten käyttötarkoituksimuutoksista ja kaavoista poikkeamisista, kun ne katsotaan saaristoasumisen vahvistamisen kannalta perustelluiksi. Kaavoituksen tulee joka tapauksessa vastata tarvetta ja siinä on samalla tärkeää ottaa huomioon kestävä kehitys, maiseman ja luonnon kunnioitus, ratkaisujen pitkäkestoisuus sekä kuntien välinen yhteistyö. Kaavoituksen tulee myös mahdollistaa normaali yritystoiminta.

Lapset ja nuoret

Lapset ja nuoret ovat keskeisessä asemassa tulevaisuuden saaristojen näkökulmasta. Lapsia ja nuoria tulee kannustaa suojelemaan ja myös hyödyntämään saaristokulttuuria niin koulussa kuin harrastustoiminnassa. Tällä tavalla on mahdollista luoda uutta saaristokulttuuria ja saada lapset ja nuoret kiinnostumaan omasta asuinympäristöstään. Uuden kulttuurin luominen edellyttää kuitenkin myös perinteisen saaristokulttuurin tuntemisen ja tunnistamisen omassa elinympäristössä. Lapsia ja nuoria on opastettava oman kulttuuriperintönsä tutustumisessa ja sen hyödyntämisessä. Saaristokulttuurin tietäjät ja taitajat voivat vieraillemalla kouluissa lisätä merkittävällä tavalla lasten ja nuorten tietämystä. Saaristokulttuurikasvatus tulisikin ulottaa varhaiskasvatuksesta aina ala- ja yläkouluun saakka olennaiseksi osaksi esimerkiksi historian opetusta.

Saaristokasvatus, josta on esimerkiksi Lounais-Suomen saaristossa hyviä kokemuksia, edistää lasten ja nuorten saamaa monipuolista kulttuuri- ja taidekasvatusta ja antaa kosketusta saariston luontoon ja kulttuuriin. Eri saaristoalueiden koulujen välinen yhteistyö edistäisi myös kaksikielisyyttä. Koulujen välisellä yhteistyöllä on tärkeä merkitys, ei ainoastaan lasten ja nuorten hyvinvoinnin, vaan myös saaristojen elinvoiman kehittämisen kannalta. Saaristokulttuurin lisäksi kouluissa voidaan tehdä nuorille tutuksi yritystoiminnan perusteita.

Tärkeää ei ole ainoastaan tiedonvaihto ja opetukseen liittyvät toimenpiteet. Nuorille avoin ja viihtyisä ympäristö on ensisijaisen tärkeä tekijä hyvinvoinnin lisäämisen kannalta, ja positiivinen mielikuva on tärkeä tekijä esimerkiksi paluumuuttoa harkittaessa myöhemmässä vaiheessa elämää.

Asuminen, lapset ja nuoret: Keskeisimmät tavoitteet

- Edistetään monipaikkaista asumista ja elämäntapaa nostamalla monipaikkaisuus osaksi päätöksentekoa.
- Tuetaan paikkariippumattoman työn edellytyksiä.
- Tuetaan vapaa-ajan asukkaiden mahdollisuuksia osallistua mökkipaikkakunnan päätöksentekoon.
- Vaikutetaan maankäyttö- ja rakennuslain tulkintoihin saaristossa asumista edistävään suuntaan. Lisätään joustavuutta rakentamiseen ja rakennusten muutostöihin, mm. loma-asuntojen muuttaminen vakituisiksi asunnoiksi.
- Tehdään saaristosta houkutteleva ja turvallinen asuinympäristö lapsiperheille varmistamalla, että lapsille suunnatut palvelut ovat kunnossa, esimerkiksi koulut, kuljetukset, kirjasto- ja kulttuuripalvelut, sekä harrastusmahdollisuudet. Edistetään erilaisia lapsille suunnattujen palveluiden kokeiluja.
- Edistetään lainsäädännön kehittämistä monimuotoisen koulunkäynnin mahdollistavaan suuntaan, johon kuuluu osana mm. etäkoulunkäynti / etäopetus.

5.2.3 Elinkeinot ja palvelut

Saaristoalueiden työllisyys, elinvoimaisuus ja kilpailukyky perustuvat yritys- ja elinkeinotoiminnan avulla taloudellisesti kehittyvään toimintaympäristöön. Ilman sitä edellytykset ovat heikot myös palveluiden ylläpitoon. Saariston negatiivisen väestökehityksen taustalla on saariston perinteisten elinkeinojen, maatalouden, kalatalouden ja -jalostuksen, sekä valtion ja kuntien työpaikkojen väheneminen. Saaristojen elinkeinojen kehittämiseen kohdistetut alueellisen kehittämisen toimenpiteet ovat kuitenkin jossain määrin pystyneet vaikuttamaan saariston myönteiseen kehittämiseen. Saaristossa onkin toteutettu lukuisia, paikallisten

toimijoiden aloitteellisuuteen ja aktiivisuuteen pohjautuvia yritysten investointi-, tuotekehitys-, markkinointi-, työllistämisen-, infrastruktuuri-, palvelu-, kulttuuri- ja ympäristöhankkeita.

Menestyvä elinkeinotoiminta saaristossa edellyttää monessa tapauksessa moniyrittäjyyttä. Ohjelman valmistelun aikana käydyissä sidosryhmäkeskusteluissa onkin todettu, ettei saaristossa oikeastaan pysty olemaan yrittäjänä, ellei toteuta yritystoimintaansa samanaikaisesti usealla eri alalla. Moniyrittäjyyden rinnalla käyttökelpoinen vaihtoehto on yrittäjyyden ja palkkatyön yhdistäminen.

Pienyritysten merkitys saaristossa on tärkeä, vaikka niiden työllisyysvaikutukset ovat vähäiset. Ne antavat kuitenkin tulevaisuudenuskoa, ja trendikkäät yritykset lisäävät paikkakunnan houkuttelevuutta myönteisen julkisuuden myötä.

Alkutuotannon harjoittaminen saariston omaleimaisessa ympäristössä tarjoaa mahdollisuuden ainutlaatuisten raaka-aineiden tuottamiselle. Kestävästi harjoitettu maa- ja puutarhatalous, avomaan vihannesten sekä marjojen viljely sopivat hyvin saaristo-olosuhteisiin. Ne voivat tarjota toimeentulon tai hyvän toimeentulolisän myös moniyrittäjälle ja erityisesti silloin, kun alkutuotannon tuotteita pystytään itse jalostamaan markkinoille kysyntää vastaaviksi tuotteiksi. Kotimaisen elintarviketuotannon turvaamisen kannalta on myös olennaista, että kaupalliseen kalastukseen ja vesiviljelyyn saaristossa on riittävät edellytykset.

Ruokamatkailu on kasvattanut merkitystään matkailutrendien joukossa ja paikallisesti tuotettu lähiruoka voikin lisätä saaristoalueiden alkutuotannon kannattavuutta niin kalastuksessa kuin maataloudessakin tukien samalla matkailuelinkeinon kehittämistä. Suomen valtakunnallisessa matkailustrategiassa vuosille 2019–2028 on tunnustettu, että Suomessa on mahdollisuuksia nostaa matkailijoiden kiinnostusta puhtaasta luonnosta saatavaan ruokaan ja siihen perustuviin elämyksiin. Ruokamatkailun kehittäminen vaatii kuitenkin vahvaa tuotteistamista, palveluiden kehittämistä sekä viestintää. Kehittämistä riittää myös lähiruokasektorilla, jolla haasteina ovat mm. alhainen jalostusaste, tuotannon pieni volyyymi ja siihen nähden suuret kuljetuskustannukset sekä pienyrittäjien välisen yhteistyön puute.

Uusiutuvien vesiluonnonvarojen kestävään hyödyntämiseen perustuva liiketoiminta eli ns. sininen biotalous on myös avannut saaristo-, rannikko- ja vesistöalueiden kehittämiseen uusia mahdollisuuksia. Sen tärkeimpiä liiketoiminnan kehittämisen osa-alueita ovat vesiosaaminen ja -teknologia, vesistöihin perustuva matkailu sekä kalatalouden arvoketju. Myös virkistyskäyttöön liittyvien vesiluonnonvarojen aineettomien arvojen merkitys on entisestään korostunut. Kalastus on elävä ja olennainen osa saaristokulttuuria. Sekä ammattittä vapaa-ajankalastus ovat tärkeä osa saariston elämää. Kalatalous luo saaristoon muun muassa työpaikkoja, perustuotantoa ja matkailua. Kalastus ja vesiviljely myös mahdollistavat ympärivuotisen asumisen saarissa, joihin ei ole tieyhteyttä. Kalastuksen ja vesiviljelyn

tulevaisuutta uhkaavat haittaeläimet. Ratkaisuja niistä aiheutuviin ongelmiin ovat mm. kantojen säätely, pyydysten ja vesiviljely-yksiköiden suojaaminen sekä haittaeläinten karkotus.

Suomen vesistöt muodostavat ainutlaatuisen ja muista maista selvästi erottuvan kilpailuedun kansainvälisillä markkinoilla. Sen hyödyntäminen edellyttää saaristo- ja vesistömatkailun tuotteistamisen voimaperäistä jatkamista sekä pitkälle vietyä palvelujen ja liikkumisen digitalisointia. Tärkeitä osia kehittämistyössä ovat vesiretkeily, ulkoilu, veneily, vapaa-ajankalastus sekä luonto- ja muu matkailu, vesistöön liittyvät käyntikohteet, reitti- ja risteilylaivaliikenne sisävesillä ja rannikkoalueilla sekä lähiruoan hyödyntäminen osana matkailijoille tarjottavaa kokonaiselämystä. Kestävän luontomatkailun (ml. erämatkailu) kehittäminen ja kansallisuistojen hyödyntäminen ovat Suomen matkailustrategiassa keskeisessä roolissa kansainvälisen matkailukysynnän kasvattamiseksi. Saaristomatkailun sesonkiluonteisuus on suuri haaste mm. kannattavan liiketoiminnan ja työvoiman saannin kannalta, minkä vuoksi matkailun kehittämiseksi ympärivuotiseksi tulee ponnistella. Saariston valtteja ympärivuotisen matkailun kannalta ovat itse asiassa ne samat kuin mihin on totuttu kesälläkin: rauha ja hiljaisuus, luonnonläheisyys ja mahdollisuus vuodenaikojen vaihtelun seuraamiseen lähituntumalta. Voisiko ulkomaisen matkailijan kannalta mikään olla eksoottisempaa kuin rospuuttokelit, kelirikkoaika tai ahtojäät?

Tärkeässä asemassa elinkeinojen kehittämisen kannalta on kulttuurimatkailu, johon liittyvät saaristojen historian lisäksi nykyinen kulttuuri ja elämäntapa. Erilaiset kulttuuritapahtumat ja yleisötilaisuudet ovat keskeisessä asemassa ja kokoavat yhteen tärkeän osan saaristojen kulttuurituottajia. Näillä tapahtumilla on elävöittämisen sekä paikallistalouden kannalta suuri merkitys, koska luovien alojen tekijöiden ja työn merkitys on kasvussa myös saaristoissa.

Julkisten palveluiden turvaaminen koetaan saariston asukkaiden keskuudessa tärkeäksi ja saaristolaisien yhdenvertaisuutta vahvistavaksi tekijäksi muihin kansalaisiin nähden. Yksityisten palvelujen rinnalla sillä on suuri merkitys myös saariston elinvoimaisuuden ylläpitämisen kannalta. Palveluiden perustason turvaamiseksi odotetaan toimia erityisesti kunnilta, mutta julkinen palveluiden järjestäjä ei onnistu ilman yrityksiä, minkä vuoksi monituottajuutta tarvitaan yhä enemmän palvelumarkkinoiden toimivuuden takaamiseksi. Samalla julkisten palveluiden saatavuutta myös vapaa-ajan asukkaille tulisi kehittää. Tärkeä tuki saaristoaluiden peruspalveluiden ylläpitoon ja kehittämiseen on kuntien peruspalveluiden valtionosuutena myönnettävä saaristolisä, sillä saaristoisuus ja vesistöisyys aiheuttavat saaristokunnille ja -osakunnille mittavasti lisäkustannuksia. Niitä syntyy mm. koululaiskuljetuksista, satamista ja vesipelastustoimesta, sosiaali- ja terveyspalveluista, kotiin vietävistä palveluista sekä vesi- ja jätevesi-infrastruktuurista. Saaristokunnat ja -osakunnat saavat käyttää saaristolisät haluamallaan tavalla, mutta saaristolaiset toivovat saaristolaisen käyttöön lisää läpinäkyvyyttä.

Palvelutuotannon digitaaliset ratkaisut vähentävät etäisyyksistä ja rajallisista liikenneyhteyksistä aiheutuvia haittoja ja tuovat palvelut lähemmäksi saaristolaisia, kun ensin huolehditaan puhelin- ja tietoliikenneyhteydet kuntoon. Tärkeä osa julkisia palveluita ovat tietä sekä lautta- ja yhteysalusliikenne, joiden varassa myös saariston elinkeinot kehittyvät. Esimerkiksi kävijämäärien kasvu matkailun kannalta merkittävässä saarissa on hyvin riippuvainen ilman omaa venettä liikkuvien matkailijoiden mahdollisuudesta päästä kohteisiin. Lisäksi tilaus- ja risteilyliikenteen jatkuvuus ja edelleen kehittäminen on tärkeää.

Elinkeinot ja palvelut: Keskeisimmät tavoitteet

- Turvataan saariston peruspalvelut hyödyntäen uusia palvelutuotannon malleja (ml. etä-, digi- ja liikkuvat palvelut).
- Edistetään moniyrittäjyyttä mm. kalastuksen, lähiruuan ja matkailun yhdistelmillä kiinnittäen samalla huomiota innovatiivisiin ratkaisuihin.
- Turvataan maa-, metsä ja kalatalouden (ml. ammattikalastus) edellytykset saaristossa.
- Turvataan elinkeinon harjoittaminen koko kalatalouden arvoketjussa.
- Kehitetään kestävä matkailua ja siihen liittyviä kilpailukykyisiä ympärivuotisia palveluita.

5.2.4 Saaristokulttuuri

Saaristot ovat kehittyneet veden varassa eli vesi on toiminut alustana sekä elinkeinoille että liikkumiselle. Siksi vesiluonto leimaa monin tavoin saaristokulttuuria ja siihen kuuluvia elinympäristöjä ja elämäntapoja. Vesitse tapahtuva liikkuminen on aina tuonut ihmisten mukana uusia vaikutteita ja kulttuurisia ilmiöitä. Tämän vuoksi saaristokulttuuri muuttuu jatkuvasti. Se saa uusia piirteitä muualta muuttaneilta ja vapaa-ajanasukkailta, ja myös matkailu tuo siihen uusia virikkeitä. Lisäksi usein lasten ja nuorten näkemykset saaristokulttuurin muutossuunnista poikkeavat ikääntyneempien ihmisten käsityksistä. Se korostaa tarvetta eri sukupolvien osallistumiseen saaristokulttuuria koskevaan keskusteluun ja kehittämistyöhön. Lisääntyvä kanssakäyminen muuttaa saaristokulttuurin merkitystä.

Saaristokulttuuriin kohdistuu matkailukysyntää, mikä lisää saaristokulttuurin merkitystä matkailijoille ja luo puitteita matkailuun liittyvien tuotteiden ja palvelujen kehittämiselle. Saaristoissa asuville saaristokulttuuri ei kuitenkaan ole elämys tai nähtävyys, vaan se muodostaa ihmisten jokapäiväisen elinympäristön. Siksi saaristokulttuuria on tarkasteltava sekä sosiaalisen, kulttuurisen että taloudellisen kestävyys näkökulmista. Esimerkiksi saaristonostalgian hyödyntäminen matkailussa edellyttää tasapainon löytämistä menneen muistelun, nykyisyydessä elämisen ja tulevaisuuden mahdollisuuksien luomisen välillä. Eri-laisia uusia kulttuuritapahtumia on myös mahdollista kehittää saaristoympäristöön, jolloin

maisema, vesistö, luonto ja rauhallisuus luovat täydentävän kehikon kulttuurituotteiden kehittämiseksi.

Saaristoille saaristokulttuuri luo kehittämismahdollisuuksia, joten sen tunnettuutta saaristojen ulkopuolella on vahvistettava. Se edellyttää brändäystä eli mainontaa, markkinointia ja tuotteistamista. Brändäys ei liity ainoastaan matkailuun, vaan tavoitteeksi tulee asettaa saaristoja koskevien mielikuvien kokonaisvaltainen kehittäminen ja saaristojen huomioarvon johdonmukainen lisääminen myös asukasmarkkinoinnissa. Uskottava brändäys rakentuu käytännön esimerkkien varaan. Saaristoluonto ja saariston paikallis- ja arkikulttuuri tarjoavat siihen erottuvia aineksia esimerkiksi yhteisölliseen tai luonnonläheiseen elämäntapaan liittyen.

Rakennetun ympäristön hoito ja huomioiminen on tärkeää saaristokulttuurin kehittämismahdollisuuksia hyödynnettäessä. Saariston kulttuuriseen identiteettiin ja kulttuuriperintöön kuuluvat niin maanpäälliset kuin vedenalaiset kohteet, joiden arvoja on vaalittava kestävästi, elvyttämällä ja hyödyntämällä voimavarana. Rakennettuja kulttuuriympäristöjä tulee saaristoissa elvyttää ja hyödyntää keinona matkailussa ja kulttuurimatkailussa. Tasapainon löytäminen menneen ja nykyisen hyödyntämisen välillä on keskeisessä asemassa niin saaristolaiskulttuurin suojelussa kuin myös sen käyttämisessä. Saariston kantokyky on tarpeen määrittää ajoissa, jotta saariston arvokas kulttuuriympäristö säilyy.

Saaristokulttuuri: Keskeisimmät tavoitteet

- Tunnistetaan saaristokulttuuriin ja -maisemaan perustuvien tapahtumien ja toiminnan potentiaali elävöittää saaristoa (myös taloudelliset vaikutukset).
- Kehitetään matkailijoita kiinnostavia saaristokulttuuriin liittyviä sisältöjä.
- Edistetään saariston vahvojen luonnonympäristöjen, kuten kansallispuistojen ja maailmanperintökohteiden, hyödyntämistä.
- Edistetään saariston brändityötä.

5.2.5 Luonto ja ympäristö

Saaristojen puhdas luonto ja viihtyisä asumisympäristö eivät ole itsestäänselvyksiä, vaan vaativat pitkäjänteistä ja päämäärätietoista toimintaa. Siksi ympäristön ja vesistöjen suojele kuuluu saaristojen kehittämisen keskiöön. Merkittäviin haasteisiin kuuluvat mm. Itämeren rehevöityminen, erityisesti Saaristomeren heikko tila, ja ilmastonmuutoksen mukanaan tuomat muutokset kuten lisääntyneet tulvat, lumipeitteen väheneminen ja lämpötilojen nousu.

Ilmastonmuutoksen torjunnassa saaristoalueet tulisikin nähdä osana kokonaisratkaisua. Kestävät ja paikalliset ratkaisut kuormittavat ilmastoa ja ympäristöä vähemmän, esimerkiksi paikallinen energiatuotanto, digitaalisuuden hyödyntäminen ja saaristossa tunnistettu jakamistalouteen liittyvä potentiaali. Saaristo- ja vesistöalueilla on mahdollisuus ottaa merkittävä rooli uusiutuvan energian tuotannon ja käytön edistämisessä. Saariston omavaraisen energiantuotannon järjestämisessä voisi myös olla elinkeinollisia mahdollisuuksia ja se voisi sopia asukkaiden yhteiseksi yritystoiminnaksi (mallina esim. Samsön saari Tanskassa).

Ympäristökysymykset koskettavat myös saaristoliikennettä, jossa on pyrittävä ympäristöystävällisiin ratkaisuihin niin lauttojen, lossien kuin yhteysalusten kaluston osalta. Kestävän veneilyn tukemiseksi useammassa venesatamassa tulisi olla mahdollisuus ladata sähköperämoottoreiden akkuja. Kaikissa venesatamissa tulisi myös olla tarjolla mahdollisuus veneen pohjan pesuun, jotta polttoaineen kulutusta lisäävä veneeseen kiinnittyvä eliöstö saadaan pidettyä poissa ilman myrkyllisten pohjamaalien käyttöä.

Kestävä kala- ja maatalous pienentää hiilijalanjälkeä ja lähi- ja elämysmatkailuun yhdistettynä se lisää saariston vetovoimaa. Tämän vetovoiman hyödyntäminen edellyttää ympäristövastuullisesti toimivien alkutuotannon harjoittajien ja matkailuyrittäjien yhteistyötä, ja esimerkiksi portaalia tuotteiden ja palveluiden sähköistä markkinointia varten. Kalastus, erityisesti silakan troolikalastus, myös poistaa merestä huomattavan määrän ravinteita ja edistää Itämeren hyvinvointia.

Luonnonsuojelu ja kulttuuriperinnön suojelu on pitkän aikaa kulkenut käsikädessä saaristoissa. Saaristojen asukkaiden elintapoja ihaillaan luontoa arvostavina ja ympäristöönsä luonnollisesti sopeutuvina. Luonnonsuojelualueet eivät siten saaristoissa ole kulttuuritomia eikä ihmisten toimintaa niillä voida häivyttää. Kulttuuriperinnön ylläpitäminen ja luonnonsuojeluun ehdotetut toimenpiteet ovat ekologisilta vaikutuksiltaan myönteisiä ja tukevat kestävän kehityksen periaatteita. Esimerkiksi maisemanhoitoa ja luonnon monimuotoisuutta edistäviin hankkeisiin on mahdollista hakea rahoitusta ELY-keskuksilta tai paikallisilta Leader-ryhmiltä.

Luonto ja ympäristö: Keskeisimmät tavoitteet

- Edistetään saaristoluonnon ja vesistöjen, erityisesti Itämeren suojelua.
- Edistetään saariston omavaraisen energiantuotannon järjestämistä esimerkiksi kokeiluilla.
- Kehitetään saariston vesi- ja jätehuoltoa ekologisesti kestäväksi.
- Kannustetaan maa- ja metsätaloudessa sekä kalataloudessa ympäristöä ja vesistöä vähemmän kuormittaviin toimintatapoihin.
- Hyödynnetään ja tuetaan ammattikalastusta Itämeren ravinneuoman keventämiseksi.

5.3 Saaristo-ohjelman teemoja linkittävät tavoitteet

Edellä esitetyt saaristo-ohjelman teemat nivoutuvat toisiinsa, ja niiden tavoitteet ovat osin myös päällekkäisiä. Teemakohtaiset tavoitteet tarvitsevat toisiaan, jotta saaristoalueiden kokonaisvaltaisessa kehittämisessä onnistutaan. Ohjelmatyön aikana on tullut esille tavoitteita, jotka eivät varsinaisesti istu minkään teeman alle, vaan pikemminkin linkittävät eri teemoja yhteen.

Teemoja linkittävät tavoitteet

- Vahvistetaan eri saaristoalueiden ja saaristotoimijoiden yhteistyötä.
- Kehitetään saaristolisäjärjestelmän läpinäkyvyyttä.
- Saaristoa kehitetään entistä monipuolisemmin eri rahoituslähteitä hyödyntäen.
- Saaristonäkökulman esille tuominen kansallisen tason älykkään sopeutumisen toimintamallin edistämiseksi.

6 Saaristo-ohjelman toimeenpano, seuranta ja arviointi

Saaristo-ohjelma ei pidä sisällään konkreettisia toimenpiteitä, vaan saaristoasiain neuvottelukunta nostaa esiin saaristo-ohjelman tavoitteita tukevat toimenpiteet vuosittaisessa toimintasuunnitelmassaan.

Tavoitteena on, että saaristoiset ja vesistöjen rikkomat alueet kokevat ja ottavat ohjelman omakseen, ja räätälöivät omia toimenpiteitä ohjelmassa esitettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi. Saaristo-ohjelman tavoitteiden toteuttamisessa EU:n Maaseutu-, Leader-, ja rakenneohjelmien rahoituksella on suuri merkitys, sillä niiden kautta on saatavissa rahoitusta monien toimenpiteiden toteutukseen. Kansallinen rahoitus on välttämätöntä saariston toimien ylläpidossa ja kehittämisessä.

Saaristo-ohjelman toteuttamisessa on keskeisessä asemassa sen toteutumisen seuranta. Päivityksiä tehdään tarvittaessa. Saaristo-ohjelman toimeenpanon toteutumisesta sekä mahdollisista uusista päivityksistä keskustellaan ja päätetään saaristoasiain neuvottelukunnan kokouksissa kerran vuodessa. Saaristo-ohjelman toteutumisesta ja sen toimeenpanon etenemisestä tiedotetaan vuosittain järjestettävässä saaristoseminaarissa.

Seurannassa kiinnitetään huomiota myös poikkihallinnolliseen yhteistyöhön ja toiminnan koordinointiin saaristo-ohjelman toteuttamisessa. Seurannan ja toimenpiteiden arvioinnin näkyväksi tekeminen on tärkeä osa saaristojen arvostuksen parantamista.

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2020

- 1 Leader-toimintatavan arviointi – Maaseutuohjelma 2014–2020
- 2 Tenon kalastussopimuksen vaikutukset – sopimuksen toimivuuden arviointi eri osapuolten näkökulmasta
- 3 Laxregale och fiskerättigheter enligt särskilda grunder i norra Finland – nuläge och bedömning av eventuella behov av ändringar
- 4 Maa- ja metsätalousministeriön kirjanpitoyksikön tilinpäätös vuodelta 2019
- 5 Finland's National Genetic Resources Programme for Agriculture, Forestry and Fishery
- 6 Maa- ja metsätalouden vesitalouden suuntaviivat muuttuvassa ympäristössä
- 7 Susien alueellinen lumijälkilaskenta
- 8 Regional inventering av snöspår efter varg
- 9 Implementation of Finland's National Climate Change Adaptation Plan 2022 – A Mid-term Evaluation
- 10 Riktlinjer för vattenhushållningen inom jord- och skogsbruket i en föränderlig miljö
- 12 Water management guidelines for agriculture and forestry
- 13 Ihmisten saaristo - Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2020-2023

Maa- ja metsätalousministeriö

Hallituskatu 3 A, Helsinki
PL 30, 00023 Valtioneuvosto
mmm.fi

ISBN: 978-952-287-xxx-x PDF

ISBN: 978-952-287-xxx-x ePub

ISBN: 978-952-287-xxx-x nid.

ISSN: 1797-397X PDF

ISSN: 1238-2531 nid.